

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXVIII

ОКТОБАР 1907

БРОЈ 10

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

ОДЛИКОВАЊЕ

Његово Величанство Краљ Србије Петар I, указом својим од 10 октобра 1907 године, на предлог господина министра просвете и црквених послова, благоволео је одликовати

Орденом Св. Саве IV реда :

г-ђицу *Велу Нигринову*, сталног члана Српског Краљевског Народног Позоришта.

СТАЛНА ИСПИТНА КОМИСИЈА ЗА ПОЛАГАЊЕ ПРОФЕСОРСКИХ ИСПИТА

ПОСТАВЉЕЊЕ ПРЕДСЕДНИКА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 1 октобра 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, постављен је :

за председника испитне комисије за професорске испите за три школске године г. *д-р Светолик Радовановић*, редовни професор Универзитета.

ЕПАРХИЈСКИ ДУХОВНИ СУДОВИ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 23 октобра 1907 године, на предлог господина Министра просвете црквених послова, постављени су ;

у Духовном Суду Епархије Шабачке ; за члана свештеник г. *Алексије М. Петровић*, парох сирчански ;

за писара III класе г. *Радисав Круијевић*, свршени богослов;

у **Духовном Суду Епархије Жичке**: за писара II класе г. *Драгољуб Лазаревић*, учитељ рогајевачки.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 25 октобра 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, постављен је:

у **Духовном Суду Епархије Београдске**: за члана свештеник г. *Владимир Петровић*, капелан врчински.

УВАЖЕЊЕ ОСТАВКЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 12 октобра 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, решено је:

да се протођакону г. *Станмиру Д. Лукићу*, писару III класе духовног суда епархије шабачке, и ђакону г. *Витомиру М. Видаковићу*, писару III класе духовног суда епархије жичке, уважи оставка, коју су поднели на државну службу.

БОГОСЛОВИЈА СВ. САВЕ И КРАГУЈЕВАЧКА ГИМНАЗИЈА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 9 октобра 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, постављени су:

у **Богословији Светог Саве**: за суплента јеромонах г. *Доситеј*, кандидат Богословља;

у **Крагујевачкој гимназији**: за суплента г. *Љубомир Рајић*, кандидат Богословља.

УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ

УВАЖЕЊЕ ОСТАВКЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 3 октобра 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, решено је:

да се г. *Павлу Чубровићу*, супленту Јагодинске мушке учитељске школе, уважи оставка, коју је поднео на државну службу.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА ШКОЛСКИХ ЛЕКАРА

Господин Министар просвете и црквених послова поставио је за школеке лекаре у

Врањској гимназији, одлуком ПБр. 12792 од 20 септембра 1907 г. д-ра *Ђорђа Кустудића*, ср. лекара, на место г. Ђорђа Петровића, окр. физикуса, који је истом одлуком разрешен од те дужности;

Неготинској гимназији, одлуком ПБр. 12283 од 20 септембра 1907 год., г. д-ра *Светислава Андрејевића*, окр. физикуса;

Пиротској гимназији, одлуком ПБр. 14677 од 20 септембра 1907 год., г. д-ра *Димитрија Мишића*, окр. физикуса;

Лесковачкој гимназији, одлуком ПБр. 15467 од 20 септембра 1907 год., г. д-ра *Максима Селаковића*, општинског лекара.

УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У АЛЕКСИНЦУ

Одлуком Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 13077 од 20 септембра 1907 године, постављен је за школског лекара и хонорарног наставника хигијене са практичним лекарством г. д-р *Бошко Ковчевић*, општински лекар из Алексинца.

МУШКА УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У ЈАГОДИНИ

Одлуком господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 12993 од 25 августа 1907. године постављени су за хонорарне наставнике пољске привреде г. г. *Душан Багић*, економ среза беличког и *Бошко Ж. Бошковић*, руковалац јагодинског лозног расадника.

РАСПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Управном Одбору приватне средње школе за женску децу

Да би се помогло и олакшало образовање и васпитање женске деце, одобрено је отварање приватних средњих школа за женску децу у многим местима у унутрашњости. У овим школама, као хонорарни наставници, раде већином наставници државних мушких гимназија, јер је до сада све била оскудица у квалификованим наставницама, које би, као разредне учитељице, несумњиво биле најпозваније за рад око образовања и васпитања женске деце. Међутим, данас има свршених ученица филозофског факултета, које су спремне за разредне учитељице виших женских школа, а које због малог броја државних средњих и стручних школа не могу добити места у њима.

Пре но што би се потврдио избор наставника и распоред предмета на наставнике, према чл. 7. и чл. 93 закона о средњим школама, Министарство просвете и црквених послова препоручује Управном Одбору те школе, да из наведених разлога и за ту школу узме, по могућству, барем једну квалификовану разредну учитељицу. У избору и оцени квалификација ових наставница Министарство ће радо помоћи томе одбору.

Нека Одбор одмах извести Министарство што буде урадио по овој ствари, сматрајући је као хитну.

ПБр. 15785

28 септембра 1907 год.

Београд.

По наредби

Министра просвете и цркв. послова

Начелник,

Милив. Ј. Поповић

СТАЛНА КОМИСИЈА ЗА ПОЛАГАЊЕ ПРОФЕСОРСКИХ ИСПИТА

Господин Министар просвете и црквених послова, одлуком својом ПБр. 16680 од 9 октобра 1907 године ради испитивања приправника, који желе полагати професорски испит из група обележених у чл. 116. закона о средњим школама, за чланове сталне испитне комисије и њихове заменике, на основу чл. 97, 98, 99 и 100 поменутога закона, одредио је за трогодишњу испитну периоду: 1907—1908., 1908—1909., 1909 до 1910 ову господу:

А. ОПШТИ ИСПИТ

За предмете под б) чл. 113. закона о средњим школама:

Д-ра Војислава Бакића, професора Велике Школе у пензији, д-ра Бранислава Петронијевића, ванредног професора универзитета, Јована Миодраговића, д-ра Миливоја Н. Јовановића и Светислава М. Максимовића, професоре београдских гимназија.

За предмете под г) чл. 113. закона о средњим школама:

Сретена Стојковића, директора реалке у пензији, Стевана Ловчевића, директора гимназије у пензији, Васу Димића, директора I гимназије, Ранка Петровића, директора III гимназије, Саву Антонијевића, директора реалке, и Миливоја Симића, директора II гимназије.

За испитиваче предмета поменутих у тачкама а) и в) чл. 133. закона о средњим школама узимаће се по потреби заменици из одељка Б под I, III и IV.

Б. СТРУЧНИ ИСПИТ

I За српски језик:

а) за чланове:

Љубомира Стојановића, академика, д-ра Александра Белића, Павла Поповића, д-ра Јована Скерлића, ванредне професоре Универзитета, и Момчила Иванића, професора гимназије;

б) за заменике:

Гаврила Јовановића, професора гимназије и *Милутина К. Драгутиновића*, професора реалке.

II За латински језик с грчким:

а) за чланове:

Д-ра *Јована Туромана*, професора Велике Школе у пензији, д-ра *Николу Вулића* и д-ра *Василија Ђерића*, ванредне професоре Универзитета;

б) за заменике:

Фрању Елезовића, професора у пензији и *Миту Живковића*, професора гимназије:

III За немачки језик:

а) за чланове:

Буру Б. Димића, професора гимназије и д-ра *Милоша Трифунића*, сталног доцента Универзитета;

б) за заменике:

Јована Марјанског и *Мирка Поповића*, професоре гимназије.

IV За француски језик:

а) за чланове:

Богдана Поповића, редовног професора Универзитета, *Павла Поповића* и д-ра *Јована Скерлића*, ванредне професоре Универзитета:

б) за заменике:

Владислава Вулићевића, професора гимназије.

V За руски језик:

а) за чланове:

Д-ра *Александра Белића*, ванредног професора Универзитета.

б) за заменике:

Д-ра *Јована Максимовића*, професора гимназије, и д-ра *Радована Кошуткића*, сталног доцента на Универзитету.

VI За географију:

а) за чланове:

Д-ра *Јована Цвијића*, редовног професора Универзитета и *Саву Антоновића*, директора реалке.

б) за заменике:

Радосава Васовића, професора гимназије, д-ра *Јована Ердељановића*, сталног доцента на Универзитету и *Петра Јанковића*, професора гимназије.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

VII За историју:**а) за чланове:**

Љубомира Ковачевића, академика, *Љубомира Јовановића*, редовног професора Универзитета, *д-ра Драгољуба Павловића*, редовног професора Универзитета, *Јована Н. Томића*, библиотекара Народне Библиотеке, академика, *д-ру Николу Вулића*, *д-ра Станоја Станојевића* и *д-ра Јована Радонића*, ванредне професоре Универзитета;

б) за заменике:

Д-ра Михаила Р. Поповића, *Миленка Вукићевића*, *Михаила Ј. Борђевића*, професоре гимназије, и *Луку Зрнића*, професора реалке.

VIII За јестаственицу:**а) за чланове:**

Јована Жујовића, академика, *д-ра Светолика Радвановића* и *Саву Урошевића*, редовне професоре Универзитета, *д-ра Живојина Борђевића*, ванредног професора Универзитета и *Миливоја Симића*, директора II гимназије;

б) за заменике:

Петра С. Павловића, професора гимназије, *Живојина Ј. Јуришића*, професора реалке, *Душана Стојкичевића*, *д-ра Светолика Стевановића* и *д-ра Данила Катића*, професоре гимназија.

IX За математику:**а) за чланове:**

Д-ра Богдана Гавриловића и *д-ра Михаила Петровића*, редовне професоре Универзитета;

б) за заменике:

Д-ра Петра Л. Вукичевића, професора реалке и *Илију Буковића*, професора гимназије.

X За физику:**а) за чланове:**

Борђа М. Станојевића, редовног професора Универзитета и *д-ра Стевана Марковића*, ванредног професора Универзитета;

б) за заменике:

Јеленка Михаиловића, професора реалке и *Максима Триковића*, професора гимназије.

XI За нацртну геометрију:**а) за члана:**

Милана Капетановића, професора Велике Школе у пензији;

б) за заменике:

Јосифа Ковачевића, професора реалке и *Петра Бајаловића*, сталног доцента на Универзитету.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

XII За механику:

а) за чланове:

Светозара Недељковића, професора Велике Школе у пензији и *Кирила Савића*, ванредног професора Универзитета.

XIII За хемију:

а) за чланове:

Симу М. Лозанића, редовног професора Универзитета и д-ра *Марка Т. Леко*, професора Велике Школе у пензији;

б) за заменике:

Д-ра *Милорада З. Јовичића*, рударског хемичара и дописног члана Српске Краљевске Академије.

XIV За психологију, логику и историју филозофије:

а) за чланове:

Д-ра *Бранислава Петронијевића*, ванредног професора Универзитета;

б) за заменике:

Јашу М. Продановића, д-ра *Миливоја Н. Јовановића*, *Светислава Максимовића*, професора гимназије и д-ра *Драгишу Бурића*, сталног доцента на Универзитету.

XV За педагогичку с методиком:

а) за чланове:

Д-ра *Војислава Бакића*, професора Велике Школе у пензији, *Јована Миодраговића* и *Светислава Максимовића*, професоре гимназије;

б) за заменике:

Д-ра *Стевана Окановића*, професора Женске Учитељске Школе у Београду и д-ра *Душана Рајичића*, професора Богословије св. Саве.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

ИЗВЕШТАЈ ПРЕДСЕДНИКА СТАЛНЕ ИСПИТНЕ КОМИСИЈЕ

ЗА ПРОФЕСОРСКЕ ИСПИТЕ О ТРОГОДИШЊОЈ ПЕРИОДИ 1904—1907

Господину Министру просвете и црквених послова.

Господине Министре,

Године 1904. имао сам част бити постављен за председника испитне комисије за полагање професорских испита. Поверену ми дужност вршио сам за време трогодишње периоде (1904—1907 г.), која је законом прописана као рок председништва у овој комисији. За то време полагало је професорски испит *тридесет и три* кандидата и то:

осморица	из	групе	Историје Опште.
седморица	"	"	Француског Језика.
петорица	"	"	Математичко-физичке.
четворица	"	"	Зоолошко-ботаничке.
двојица	"	"	Српског језика.
двојица	"	"	Географске.
двојица	"	"	Педагошке.
један	"	"	Минералогско-геолошке.
један	"	"	Немачког Језика.
један	"	"	Латинско-грчке.

Из Опште Историје два су кандидата понављала испит; један је био одбијен већ с општег испита. — Из француског језика два су кандидата била одустала за време полагања; јављајући се по други пут идуће године, положили су свој испит. — Из Математичко-физичке групе један је кандидат понављао испит. — Из Зоолошко-ботаничке групе један је кандидат одбијен с општег испита; идуће године није се поново јављао.

Од ова *тридесет и два* кандидата: *осморица* су положили професорски испит по одлуци „већином гласова“; *петнаесторица* су положили испит по „обичној одлуци“; *деветорица* су положили испит с одлуком „једногласно“. Код четворице од ових последњих унето је у записник, да су се одликовали темељном и опсежном спремом из појединих предмета своје групе.

*

www.unilib.rs Као председник испитне комисије имао сам прилике да упознам све добре и лоше стране данашњег закона о професорским испитима. Ове последице, као што ће се, надам се, из овог извештаја видети, не леже толико у одредбама самога закона, који је у основи добар, колико у непотпуности њиховој, а нарочито у томе, што је један тако озбиљан државни испит остављен без брижљиво израђених програма.

Интересантно је, да се у данашњем закону нигде не помиње циљ професорских испита, а таква напомена није никада на одмет у једном специјалном закону. Шта више, у овом конкретном случају, таквом једном напоменом указало би се на тежиште професорских испита, по коме би се имала равнати израда детаљних испитних програма. — Држим да је правилно мишљење, по коме би главни циљ професорских испита био: уверити се о спремности и умешности кандидата, да стручна знања, која су стекли универзитетским студијама, могу успешно применити у средњешколској настави и прилагодити их захтевима ове наставе. Јер, познато је, да професорске испите полажу само такви кандидати, који својим универзитетским дипломама документују стручну спрему из оне групе наука из које ће испит полагасти; према томе, испитивања у овоме правцу треба да отпадне. У осталом, по домаћем саставу и писменом испиту комисија има могућности да цени и дубљу, стручну спрему кандидату.

По садашњем закону професорски испит састоји се од ових делова: домаће теме, општег, писменог, усменог и практичног испита. — Домаћа тема и клаузура немају непосредне везе са чисто наставничким способностима кандидатовим; у њима се огледа стручна спрема његова. Општим, усменим и практичним испитом кандидат би имао да докаже своје наставничке способности, и према томе ове ваља изводити тако, да се ове способности овере. То, пак, може се постићи само на тај начин, ако се за сваку науку из општег и усменог испита пропишу врло разрађени испитни програми.

Када је године 1880. издат први закон о полагању професорских испита, публиковани су, на годину дана доцније, и програми из сваке науке која се имада полагати. Тако су радили наши претходници. — Доцније, 1892 године, први закон је промењен и замењен садашњим, с напоменом у чл. 135., која гласи: „програм из главних и споредних предмета појединих група (чл. 116), као и правила о извођењу овог закона прописује министар просвете и црквених послова“. И на томе се остало до данас. Министарство просвете није стигао да нареди стручним људима, да сваки по својој струци изради испитни програм.¹ Професорски испити, међутим, полагани су и даље, само сада без икаквог програма. Стари програми нису више служили ни кандидатима за спремање, нити члановима испитне комисије за обављање усмених испита. Кандидати су махом испитивани тако, да су били подвргавани поново једном стручном универзитетском испиту. С променом чланова у комисији за исту групу, међао се знатно и начин испитивања, а тиме

¹ У Просветном Гласнику XXVII. март 1906. год. штампан је један нацрт програма за професорске испите. И ако су ови посве неједнако израђени, ипак су предати јавности, у циљу да би критика претходно о њима могла дати своју реч. Критике, међутим, није било никакве.

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

се губило потребно јединство при оцени разних кандидата. — У оваквој стању не треба и даље држати наше професорске испите. За један озбиљан државни испит мора се кандидатима унапред казати шта се од њих тражи, а то ће им се казати детаљно разрађеним програмима за сваку науку посебице. — Време од месец дана довољно је, да сви потребни програми буду у рукама г. министра просвете, да се проуче, и по том да се публикују.

Законом о професорским испитима прописано је, да сваки кандидат, у року од три месеца, изради један домаћи састав, који се сматра као део стручног испита. Домаћи састав је, дакле, један писмени испит с дужим роком, и са релативно слободним избором теме. Овим радом кандидат има да покаже да се уме наћи у научној или литерарној (чл. 121 обради неког питања, показавши при том како ваља страном и домаћом литературом. — Пре свега, држим да није оправдано одредити свима кандидатима, који имају да обрађују теме из тако разноврсних наука, исти рок од три месеца. У осталом, овог се прописа у пракси већ одавно нико не држи. Кандидати, у ствари, раде на домаћој теми произвољан број месеци. Сваки се претходно обавести код дотичног члана комисије о теми свога домаћег састава, ради на истој дуже време, и кад већ буде готов, или скоро готов, са својим радом, онда се на основу чл. 119. закона јавља председнику испитне комисије, и тражи одобрење да може радити домаћи састав под извесним називом. Председник се обраћа стручном наставнику за мишљење, али пошто је ово већ раније дато кандидату, одговор ће гласити да кандидат може радити изабрану тему. — С тога сам мишљења, да кандидатима ваља оставити како слободан избор тема, тако и релативно неограничено време за обраду истих. Јер, заиста, има питања за чију би обраду тромесечни рок био сувише кратак, а сем тога, овакав рок, и ако у ствари привидан, служи у неку руку као олакшавна околност при оцени теме. Најзад, нашто држати и даље један законски пропис, који је пракса осудила и обила.

Други део професорског испита је општи испит, на коме кандидати полажу: српски језик с књижевношћу и с историјом српском, практичну философију (психологију, логику, методiku и педагогику), школску администрацију и немачки или француски језик. Занасио сам, да овај испит полажу добро само они кандидати, на жалост доста ретки, који врло добро полажу и остале делове испита. Већина, пак, долази врло слабо спремна на овај испит, сматра га као некакав намет који ваља претходно скинути с врата, да би се после тога имало више времена за интензивније предиспитно читавање предмета из стручног испита. — Многи кандидати, или тачније рећи, већина, провуку се кроз ова друга врата која воде ка стручном испиту. Закон томе није крив, јер он и овај испит сматра као елиминаторан, али чланови комисије налазе вазда разлога да се задовоље и слабијом спремом кандидата.

Да општи испит не би и даље представљао скоро стално отворена врата, већ врата која се могу затворити пред кандидатом без обзира на његову јаку стручну спрему, мишљења сам, да ваља прописати врло детаљне програме за српски језик, књижевност и српску историју, за философске науке и за школску администрацију. Тада ће кандидати знати до детаља, шта им ваља спремити за овај испит. Сем

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тога, ваљало би у таквим програмима навести тачно уџбенике, по којима ће се кандидати спремати из српског језика, књижевности, историје српске и философских наука. Ако таквих уџбеника нема, онда би требало на основу утврђених програма, расписати конкурсе за израду њихову, и штампати их. Такве књиге не би биле на одмет и оним наставницима који су већ положили професорски испит, и корисно би послужиле сваком просветном раднику. — Овим начином постигло би се: да кандидати за разне испитне групе долазе на општи испит с приближно једнаком спремом, а, што је главно, отпале би све оне разне олакшавне околности, са којих су се, до сада, врата овог испита тако ретко затварала и пред слабо спремним кандидатима.

На основу чл. 111 општи испит може се полагати на три месеца пре стручног испита. Овим се дозвољава кандидатима да се, у неку руку, спремају на парче. Утисак о слабо или о добро положеном општем испиту губи се с дужим размаком времена, а боље се може оценити један кандидат када без прекида полаже све своје испите, када пред комисијом у један мах положи рачуна о целокупној спреми својој. Најзад, дужи размак међу испитима од штете је по школу у којој је кандидат наставник.

Стекао сам уверење, да полагање страног језика — немачког или француског — на општем испиту не служи ничему. Пролазили су они који су показали довољне спреме, као и они који нису умели честито ни да читају на једном од поменутих језика. Испитне комисије нису никада имале куражи да одбију једног кандидата са испита само за то, што није показао довољно спреме из једног страног језика. А кандидати, међутим, добијају државну диплому која оверава довољно знање једног страног језика. — Да се не би и даље тако радило, а радиће се ако остане по староме, требало би кандидатима оставити на вољу, да на општем испиту полажу један или два страна језика, или да не полажу ни један. Они кандидати који би овим путем доказали (пored остале одличне спреме) да се заиста могу „за књижевну потребу добро и лако служити немачким или француским језиком“ (чл. 113.), имали би се издвојити у наставнике прве категорије; другу категорију чинили би наставници који целог свога века нису имали времена да изуче до тражене мере ни један страни језик.¹ Наравно, наставници прве категорије имали би извесне привилегије, и тиме би се разликовали од наставника друге категорије. То би било посве правично, а то би, по моме најдубљем уверењу, био једини начин да се наши наставници средњих школа, још за време ђаковања, покрену на солиднију спрему из једног од страних језика. — Истина закон о средњим школама не предвиђа поделу наставника у две категорије, али би се он у овом смислу могао изменити, с тим да важи само за будуће наставничке генерације.

Када се професорски испит схвати као чисто наставнички испит, онда писмени испит (клаузура) губи свој разлог. Но ако би се овим делом професорског испита хтеда да контролише и цени стручна спрема кандидатова, онда би клаузура могла и даље остати. II, заиста,

¹ У две категорије делили би се и они наставници који полажу француски или немачки као стручне предмете. У прву категорију дошли би они који поред француског (односно немачког), као стручног предмета, владају и немачким (односно француским) језиком.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

користи би од тога било, јер би кандидат, спремајући професорски испит, био обвезан да ради стално на одржавању и учвршћивању стручног знања свога, које је задобио универзитетским студијама. Овај испит не би морао бити елиминаторан, али би кандидати слабијег успеха дошли у другу категорију.

Усмени испит је, на сваки начин, најважнији део професорског испита. До сада је он махом тако извођен, да би се могао равнати усменом испиту какав се на докторатима полаже. Записници о раду испитних комисија, могли би послужити као доказ овом мом тврђењу. — Сем тога, како се радило без утврђених програма, то се, с променом чланова комисије мењао и начин испитивања, према личном схватању испитивача. Истина, могло би се приметити, да је председнику комисије дата власт да руководи испитима и да одржава јединство у раду испитних комисија, али, по моме схватању, председник без програма у руци не може залазити у дубље контролисање, а да му се не пребаци наметање његових личних погледа на извођење испита. Најзад, ни један члан комисије не би дозволио да му се на испиту мењају питања, нити би један председник могао то увек извршити — сем ако би то био какав универзално стручан човек.

Међутим, све ће ово отпасти оног дана, кад се буде извршио пропис чл. 126. закона, у коме је речено: „усмени испит кандидат полаже према програму утврђеном за главне и споредне предмете, а из свију наука изабране групе“. Програми би руководили кандидате у спремању испита и чланове комисије у извођењу њиховом.

С погледом на циљ професорског испита, какав смо у почетку овог реферата истакли, овим програмима ваљало би тражити од кандидата да покажу сигурна знања из њихове стручне групе у обиму средњешколске наставе, којом приликом имало би се оверити: на који начин, по каквој методи, у коме обиму кандидати излажу поједине партије једне науке у средњој школи; да ли су довољно јасни у својим излагањима; како приређују и изводе експерименте; како врше екскурзије; како се служе картама, атласима, глобусима; како раде на школским задатцима итд. У опште, дакле, програме ваља тако удесити, да се, вршећи усмени испит по њима, може оценити пуна спрема и умешност кандидата за наставника једне средње школе.

*

Чланом 133. закона предвиђено је, да се професорски испит по трећи пут не може полагасти. — Боље би било да нема ове границе. Док она постоји, сваки ће кандидат по други пут положити испит.

*

Кроз две године могу се јављати за професорске испите кандидати који су свршили наш Универзитет. С тога би ваљало водити рачуна о новом груписању наука на универзитету, и, с погледом на потребе средњих школа, извршити нов распоред наука у испитним групама које постоје по садашњем закону.

*

Свакога члана испитне комисије, који је са мном радио за ове три године на професорским испитима, замолио сам нарочитим писмом,

користи би од тога било, јер би кандидат, спремајући професорски испит, био обвезан да ради стално на одржавању и учвршћивању стручног знања свога, које је задобио универзитетским студијама. Овај испит не би морао бити елиминаторан, али би кандидати слабијег успеха дошли у другу категорију.

Усмени испит је, на сваки начин, најважнији део професорског испита. До сада је он махом тако извођен, да би се могао равнати усменом испиту какав се на докторатима полаже. Записници о раду испитних комисија, могли би послужити као доказ овом мом тврђењу. — Сем тога, како се радило без утврђених програма, то се, с променом чланова комисије мењао и начин испитивања, према личном схватању испитивача. Истина, могло би се приметити, да је председнику комисије дата власт да руководи испитима и да одржава јединство у раду испитних комисија, али, по моме схватању, председник без програма у руци не може залазити у дубље контролисање, а да му се не пребаци наметање његових личних погледа на извођење испита. Најзад, ни један члан комисије не би дозволио да му се на испиту мењају питања, нити би један председник могао то увек извршити — сем ако би то био какав универзално стручан човек.

Међутим, све ће ово отпасти оног дана, кад се буде извршио пропис чл. 126. закона, у коме је речено: „усмени испит кандидат полаже према програму утврђеном за главне и споредне предмете, а из свију наука изабране групе“. Програми би руководили кандидате у спремању испита и чланове комисије у извођењу њиховом.

С погледом на циљ професорског испита, какав смо у почетку овог реферата истакли, овим програмима ваљало би тражити од кандидата да покажу сигурна знања из њихове стручне групе у обиму средњешколске наставе, којом приликом имало би се оверити: на који начин, по каквој методи, у коме обиму кандидати излажу поједине партије једне науке у средњој школи; да ли су довољно јасни у својим излагањима; како приређују и изводе експерименте; како врше екскурзије; како се служе картама, атласима, глобусима; како раде на школским задатцима итд. У опште, дакле, програме ваља тако удесити, да се, вршећи усмени испит по њима, може оценити пуна спрема и умешност кандидата за наставника једне средње школе.

*

Чланом 133. закона предвиђено је, да се професорски испит по трећи пут не може полагасти. — Боље би било да нема ове границе. Док она постоји, сваки ће кандидат по други пут положити испит.

*

Кроз две године могу се јављати за професорске испите кандидати који су свршили наш Универзитет. С тога би ваљало водити рачуна о новом груписању наука на универзитету, и, с погледом на потребе средњих школа, извршити нов распоред наука у испитним групама које постоје по садашњем закону.

*

Свакога члана испитне комисије, који је са мном радио за ове три године на професорским испитима, замолио сам нарочитим писмом,

да ми саопшти мишљење своје о предлозима изнетим у овом реферату; ја то тражио сам да сваки изнесе и своје предлоге, ако их буде имао, а које бих ја у реферат унео. Одговор сам добио само од г.г. д-ра Мих. Петровића, Саве Антоновића и Луке Зрнића, Гаврила Јовановића, Михаила Ђорђевића, Мирка Поповића и д-ра Свет. П. Стевановића. Остала господа нису одговорила ништа. Но како су то све вредни људи, и људи који се веома интересују напретком у нашим школским пословима — особито они педагошке струке — то одсуство њиховог одговора с правом могу сматрати као одобравање предлога које сам им саопштио, и које сам у овом реферату изнео.

Г.г. С. Антоновић и Л. Зрнић налазе да су моји предлози умесни, сем предлога о категорисању наставника. Траже, да се у програме за Историју и Земљопис обрати нарочита пажња на националне ствари.

Г. Гаврило Јовановић усваја моје предлоге и додаје: српски језик не би требао да буде једнак по програму за све кандидате. За математичаре, биологе, абиологе, географе ваља тражити мање; за историчаре, философе, педагоге — више. Друго, кандидате који полажу испите из класичних или модерних језика треба ослободити од стручног знања Историје Српске Књижевности у главном испиту, а у накнаду зато тражити бољу спрему из српске филологије и лингвистике.

Г. Мих. Ђорђевић држи, да би као наставнике прве категорије ваљало сматрати све оне који одлично положе испит из своје групе, који, дакле, потпуно владају својим предметом и могу га с успехом предавати у свима разредима. Противан је да се има на уму прво стран језик, па онда цела група.

Г. Мирко Поповић тражи, да се обрати већа пажња на практична предавања у школи, и предаже како би ово ваљало изводити.

Г. д-р Светолик П. Стевановић тражи: 1) да се науке, које се на професорском испиту полажу, поново групишу на много широј основи; 2) не слаже с предлогом, да стран језик буде факултативан, и да се по знању страних језика наставници деле у категорије; 3) да се врате оцене за категорисање успеха на професорским испитима; 4) да кандидат, као чиновник, може полагати испит само двапут. Када други пут падне треба га отпустити из службе, али му тада допустити да полаже испит колико хоће пута, и вратити га у службу по положеном испиту.

Завршавајући овај реферат, ја Вас молим, господине министре, да примите уверење о моме дубоком поштовању.

20. јуна 1907 г.
у Београду.

Председник сталне испитне комисије
Сава Урошевић
професор универзитета.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

948. РЕДОВНИ САСТАНАК

23. јуна 1907. год.

Били су: председник Сава Урошевић; потпредседник Миливоје Ј. Поповић; редовни чланови: Васа Димић, Ранко Петровић, Јован Н. Томић, Павле Поповић и д-р Душан Рајичић; ванредни чланови: Сава Антоновић и Мирко М. Поповић.

Пословој: Миладин И. Шеварлић.

I

Прочитан је и примљен записник 947 састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 29. маја ове године, ПБр. 7633, којим се извештава Савет да је указом Његовога Величанства Краља од 26. маја ове године постављен у министарству просвете и црквених послова за начелника г. Миливоје Ј. Поповић, досадашњи секретар истог министарства, и да је г. д-р Петар Л. Вукићевић, секретар и вршилац дужности начелника министарства просвете, указом од истога дана постављен за професора у београдској реалци.

У исто време Савет се извештава да је г. Миливоје Поповић, на основу чл. 7 тач. б. закона о уређењу Главнога Просветног Савета овим постављењем за начелника постао и редовним чланом Главнога Просветног Савета.

Савет је ово саопштење примио к знању.

III

Прочитано је писмо г. д-ра Петра Л. Вукићевића, потпредседника Главнога Просветног Савета, којим извештава Савет: да је због промене положаја престао бити потпредседник Главног Просветног Савета и враћа Савету своју потпредседничку карту за бесплатну вођу на српским државним железницама.

Савет је ово саопштење примио к знању.

IV

Пошто је упражњено потпредседничко место у Главном Просветном Савету променом положаја г. д-ра Петра Л. Вукићевића, потпредседника Главног Просветног Савета, то је Савет на овоме састанку за свога потпредседника изабрао г. Миливоја Ј. Поповића, начелника министарства просвете и црквених послова и свога редовнога члана.

V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 28. маја ове године, ПБр. 7683, којим се пита Савет за мишљење: за коју врсту наставника средњих и стручних школа има квалификација г. Ђорђе К. Стајић, наставник гимназије у оставци, који је молио за место привременог учитеља језика (француског или немачког) у средњим школама.

По прегледу поднесених докумената молиоцевих, а на основи чл. 63. закона о средњим школама, Савет је дао мишљење: да г. Ђорђе К. Стајић нема прописних квалификација за учитеља језика у нашим средњим школама, док не положи прописани испит за ово звање.

VI

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 28. прошлог месеца, ПБр. 7692, којим је спроведена Савету на оцену молба г. С. В. Цвијановића, оvd. књижара, који је молио за одобрење да се његово издање књиге „Песме Васе Живковића“ може набављати за књижнице средњих и основних школа.

Пошто је ова књига позната члановима Савета, то је Савет, према усменој реферату свога члана г. Павла Поповића, дао мишљење: да се књига: „Песме Васе Живковића“, у издању књижарнице С. В. Цвијановића, може набављати за књижнице средњих школа.

VII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 5 овога месеца, ПБр. 8125, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Симеона Болманца, архимандрита и наставника монашке школе, који је молио за одобрење да се његова књига „Задужбина, или зидање и пет столетна прослава манастира (Ресаве) Манасије, 1407—1907“, може употребљавати за поклањање доброј деци у основној школи.

Савет је одлучио: да г. Јован Н. Томић, редовни члан Савета, прегледа ову књигу и да о њој Савету усмено реферује.

VIII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 22 прошлог месеца, ПБр. 7274, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Богдана Ж. Ђурђевића, учитеља основне школе у Земуну, који је молио за одобрење да се његова књига „Учитељски Календар“ може набављати за школске књижнице.

Према усмену реферату г. д-ра Душана Рајичића, редовног члана Савета, Савет је дао мишљење: да се „Учитељски Календар“ од г. Богдана Ж. Бурђевића, учитеља из Земуна, може набављати за књижице народних и учитељских школа.

IX

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 15 прошлога месеца, ПБр. 7104, којим је спроведена Савету на оцену молба Управе Кола Српских Сестара, која је молила за одобрење да се њено издање календара „Вардар“, може употребљавати за поклањање ученицима основних школа о годишњим испитима.

Пошто је ова књига позната члановима Савета, то је Савет дао мишљење: да се календар „Вардар“ може употребљавати за поклањање ученицима народних школа, и да се тога ради може и откупити изврстан број примерака.

У исто време Савет је одлучио: да се умоли г. Министар просвете да у државном буџету знатно повиси партију, која је одређена на подизање српске књиге и на откупљивање књига.

X

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 14. прошлог месеца, ПБр. 6725, којим се пита Савет за мишљење: да ли се „Латинска граматика, за гимназије, I део“ од д-ра Јована Туромана, оваква каква је може и даље употребљавати као уџбеник латинског језика у гимназијама.

Савет је одлучио: да се умолу г.г. Димитрије Милојевић, Стеван Фотић и Илија Лалевић, професори, да ову књигу комисијски прегледају и да о њој Савету поднесу заједнички реферат с обзиром на Правила о уџбеницима.

IX

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 3. априла ове године, ПБр. 4490, којим се пита Савет за мишљење: да ли у ново издање Српске Читанке I део, од д-ра Милана Шевића, треба унети измене, које је писац поднео, или треба остати при досадашњем издању с погледом на одлуку г. Министра просвете од 2. јула 1902. год. ПБр. 7037. Ако буде требало унети предложене измене, онда колики хонорар треба дати писцу за учињене измене.

У исто време прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 14. пр. месеца, ПБр. 6566, којим је спроведен Савету на оцену акт Државне Штампарије која пита: хоће ли се и за које време прештамповати досадашња Српска Читанка за I разред средњих школа од г.г. Сретена Пашића, и д-ра Милана Шевића, или ће се заменити новим уџбеником.

Главни Просветни Савет одлучио је: да г. Павле Поповић, редовни члан Савета, у што краћем року разгледа измене, које је г. Шевић унео у ову своју Читанку, и да види у колико се те измене ослањају на чл. 16. Правила о уџбеницима, и да ли су оне извршене у смислу одлуке Главног Просветног Савета донесене на 920. састанку

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

тако, да се ова Читанка може штампати онако како ју је писац сад
 водне. Ако г. Поповић нађе: да се ово може извршити, онда ће о
 томе поднети извештај министарству. У том случају за учињене из-
 мене писцу треба дати на име хонорара *шест стотина (600) динара*.

У противном случају Читанка ће се просто прештампати, онаква
 каква, је у оноликом броју примерака колики је потребан за школску
 1907—1908. годину. У том ће се случају о прерађеној читанци донети
 одлука доцније.

Г. Павлу Поповићу, у име хонорара за преглед измена у овој
 читанци, одређено је *четрдесет (40) динара*.

XII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова
 од 14. пр. месеца, ПБр. 6567, којим се пита Савет за мишљење: да
 ли ће се и за које време прештампати досадашња Српска Читанка за
 II разред средњих школа од д-ра Милана Шевића, или ће се заме-
 нити новим уџбеником.

Савет је дао мишљење: да Српску Читанку за II разред средњих
 школа, од д-ра Милана Шевића, треба прештампати без измена овакву
 каква је.

XIII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова
 од 8. овога месеца, ПБр. 8343, којим се пита Савет за мишљење: да
 ли би г-ђицу Катарину Гавриловићеву, учитељицу у Рготињи, требало
 ставити у пензију.

По прегледу поднесенога уверења лекарске комисије о стању
 здравља ове учитељице, а на основи тач. 10. чл. 33. закона о народним
 школама, Савет је дао мишљење: да г-ђицу Катарину Гавриловићеву,
 учитељицу, треба пензионovati.

XIV

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова
 од 6. прошлога месеца, ПБр. 6099 којим се пита Савет за мишљење:
 да ли се г. Радивоје Ковачевић, учитељ у пензији, може повратити
 у учитељску службу.

По прегледу службених података о овоме учитељу и с погледом
 на његове године живота, а на основи последње алинеје чл. 81. за-
 кона о народним школама, Савет је дао мишљење: да се г. Радивоје
 Ковачевић, учитељ у пензији, не може повратити у учитељску службу.

XVI

Прочитан је реферат г.г. Радосава Васовића, Радоја Дединца и
 Димитрија Ј. Соколовића, које је Савет одредио да комисијски пре-
 гледају Атласе за основне школе, које су на расписани стечај мини-
 старства просвете од 4. маја пр. године, ПБр. 4508, поднели г.г. Дра-
 гутин Дерок, суспенат I београдске гимназије, и Владимир Вемић,
 учитељ из Белановице, окр. рудничког.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
 БИБЛИОТЕКА

Реферат г.г. Радосава Васовића, Радоја Дединца и Димитрија Ј. Соколовића гласи:

Главном Просветном Савету

Писмом Главног Просветног Савета СБр. 32 од 22. марта ове године, упућена су нам на преглед и комисијску оцену два *Атласа Краљевине Србије и Српских земаља*, који су намењени за ручне књиге ученицима IV. разреда народ. школа.

Комисија је поверени јој посао извршила и сматра за пријатну дужност да поднесе извештај о томе.

Географска настава изостаје иза свих наставних предмета у основним школама, за њу се може рећи: она не даје ученицима *ништа* од онога што се тражи од *савремене* наставе тога предмета. Она је сада у школама, преко воље свих меродавних фактора, сведена на најпримитивнији вербализам. Географско знање о Србији сведено је на голо набрајање места муњких и женских школа, пошта и телеграфа, набрајање планина, река и других предмета, без појма о њиховом међусобном распореду и зависности једних од других, и без појма од каквог су значаја ти предмети за познавање Отаџбине.

После двогодишњег напорног рада наставниковог и убитачног дресирања дечјег мозга због овог предмета, ученици не изнесу ни најелементарније знање о својој Отаџбини при свршетку основне школе.

Узроци су овоме двојаки:

1. Главна сметња сваком наставном предмету у елементарним школама лежи у рђаво погођеном методу т. ј. начину којим се знање тога предмета предаје ученицима. Ово највише вреди за Географију. Садашња Географија престала је бити оно што је била у првој половини прошлога века. Тада је географска настава, од почетка до краја, заснивана само на *меморији*. Сад је меморија дошла на последње место, да се јави као последица правилног (логичног) *разумевања* онога знања, што се тражи да се овим предметом обогати ум дечији.

У наставном плану за основне школе тражи се, да се овај предмет предаје на два супротна начина. Први је начин само наговештен у I и II разреду. Он није систематски изведен, већ је остао више као неразумљив наговештај, па се врло ретко практикује. У III разреду је исти начин наглашен — само једном реченицом — *даље посматрање околине* — па се одмах прешло на апстрактне ствари. У IV разреду настава почиње описом Србије у целини, па се прелази у појединости.¹

Ако ова три захтева пренесемо на педагошке и дидактичке методе, онда би у I и II разреду био *индуктиван* (синтетички) метод; у IV разреду је чисто *дедуктиван* (аналитички) метод; у III разреду није ни један ни други, а трећи метод не постоји за наставу овога предмета. Према томе, кад се узме, да се у I и II разреду настава овога предмета у већини не врши, а где се врши не ради се систематски, како захтевају принципи индуктивног метода у овој науци, онда остаје: *да у нашим основним школама географска настава почива на дедуктивном методу, а тај је оглашен за највећег непријатеља овој науци у основним школама.*

¹ Овде није место критици наставног плана и програма, али ради потпуности питања о потреби Атласа, морали смо се и тога дотаћи.

2. Друга теškoћа за успех овога предмета лежи у великом захтеву *www.nastavnoг програма*. Може се рећи: не захтева се више него што се тражи код других народа за децу истог узраста. Али, у томе, може бити, и лежи главна погрешка оних који су овај програм састављали. Они су се обзирали на количину наставног градива, али нису водили рачуна о могућности његова извођења. Овакво и оволико наставно градиво, како се тражи нашим програмом, захтева богату географску литературу у *делима и картама*. Оне земље, где тога материјала има у стању су такав програм и остварити, ми га немамо и онда нам је захтев илузоран.

Главни Просветни Савет је увидео оскудицу у материјалним средствима за географску наставу, што га је и навело да расипше стечај за израду *Атласа Краљевине Србије и Српских земаља*. Нама се, међутим, чини: да није тим погођен редован пут, који би водио систематском бољитку наставе овога предмета у основним школама.

Атлас је ручна књига за ученике, он служи да децу, код куће, подсети на оно што им је у школи предавано. Настава не почива на Атласу, нити се наставник у предавању може на њега ослањати. Атлас не даје ни метод, ни материјал, ни очигледности у настави. О свему томе треба се раније постарати него о Атласу. Он је и у картографским наставним средствима друга инстанција. Главно је имати добру, прегледну и разумљиву, *зидну карту*, на којој ће се изводити настава овога предмета, а Атлас би дошао као, у неколико, луксузна ствар, и био би само такав од користи, кад би се извео да у минијатури представља Србију у истом маниру каквим је њено земљиште представљено на зидној (школској) карти, управо да се зидна карта огледа у Атласу. Ми такве карте немамо. Све школске карте наше Отаџбине не дају ни у најкарактеристичнијим потезима слику Краљевине Србије. Оскудица у правилно изведеној карти наше Отаџбине не зависи, у неколико, ни до чије воље. Што већ немамо добру зидну карту, па и Атлас за нашу земљу, не лежи у оскудици стручњака и њихове добре воље, већ у томе што су они свесни *немогућности* да се до тога може доћи. Србија ће тек онда бити у стању да ту оскудицу подмири, кад се изврши тачан триангулациони премер њеног земљишта и кад се тај материјал среди и картира. Досадашњи привремени типографски премер дао нам је, у многоме, несигуран и несређен материјал, којим се школска картографија није могла корисно послужити. Сав развитак и напредак картографије темељи се на богатству геодетског материјала неке земље. Кад се то има, онда су непотребни званични конкурси, ни за карте, ни за Атлас. Код других, у томе погледу напреднијих, народа, све је то потекло приватном иницијативом.

Званични конкурси, у патријархалној маси, могу и ланке навести, да се реше на тегобан и несавладљив посао, који они и не разумеју. Такав је случај и са г. Вемићем.

Г. Вемић је питање о стварању Атласа Краљевине Србије решио на начин, који се у картографији сматра као *бесмислица*. У картографији правилно је кад се од детаљних карата, већег размера, изводе генералне карте мањег размера. Од катастарских планова стварају се специјалне карте, од њих генералне, а од ових прегледне карте мањег и мањег размера. То се увек изводи поштуно и мора се вешто *генерализаци*. Генерализације се састоји не само у избацавању детаља, већ и у спајању индивидуалисаных морфолошких облика у типове, који су карактеристични за представу маса, гомила.

До листова у Атласу долази се *редуковањем* карата већег размера. Истовисно за Атлас оригинални листови, треба опет да су у већем размеру него што ће бити у оштампаном Атласу. Потребно је да се још једном, при репродуковању, карта за нешто редукују.

Г. Вемић је поступио наошачко. Он је узео карту Србије и Црне Горе, од д-ра Ј. Цвијића, па је ту карту од размера 1:750000 увећао за једну трећину и добио размеру 1:500.000. Ову је карту поделио на 6 делова и добио Атлас. Цвијићева карта рађена је у ц. и к. војном географском заводу у Бечу. Гериц и шрафма преставањени терен узет је са дотичних секција (листова) из прегледне (Übersichtskarte) карте средње Европе и хипсометријске карте Аустро-Угарске монархије (Листови; С 4 и 5, Д 4 и 5),¹ у размери 1:750000.

Та карта није намењена искључиво школској потреби и према томе нема у себи оних захтева који се траже од школске карте. Г. Вемић не само што није њене недостатке умањео, него их је знатно увећао. Он се ограничио само на то, што је дао мало вештијем техничком картографу (цртачу) да поменути карту увећа и изохисе прошири. У копирању поменути карте г. Вемић је застао на половини пута, јер је наишао на несавладљиву тешкоћу, на коју мора сваки наићи, кад није свестан посла којег се лађа. Оно што оригиналној карти даје највећу вредност, оно што карти даје најлепшу пластичност, а то је *шатурунг* (шрафирање), то је г. Вемић изоставио. Ово је он морао изоставити, јер се на тај начин, како је он радио, не долази до повољног резултата; на томе картографском шатурунгу и лајку се отварају очи, да је такав начин прављења карата апсурдан.

У Атласу Краљевине Србије треба да се картира цео географски материјал, који се тражи наставним програмом за IV разред основних школа. Поред физичке карте, треба и хидрографска карта, у којој ће бити обележена поречја (сливови) појединих река, јер се настава овога предмета у IV раз. поставља на ону из III разреда. За тим треба цела политичка или административна карта Србије по окрузима; карта по густини насељености појединих пределних или административних делова; карта пределних занимања, нарочито по гајењу културних и индустријских биљака — винова лоза, дувац, конопац и др.; карта главних комуникационих линија (саобраћајна карта); нанослетку карте главних историјских периода. Све је то и у стечају напоменуто. Тамо је речено: „Атлас овај треба да има најпотребнија објашњења онога што је на појединим картама представљено и обрађује се у IV разреду основне школе у земљописној настави.“ У Атлас могу да се унесу и најважније историјске карте српске државе у прошлости, као други засебан део Атласа.

У овоме Атласу од свега тога, сем физичких карата и малих обојених округа на споредним картицама, нема друго ништа.

Поред тих општих мања, у овоме Атласу има крупних појединачних грешака. Г. Вемић је изохисе код појединих планина и планинских група погрешно нацртао, а неке је сасвим заборавио копирати. Тако, на пример: погрешно су извучене изохисе у планинској групи Повлен, Јабланик и Медведник, а затим на Тари. На прегледној карти Србије (1: 1.000.000) изоставио је између Вишевца и В. Плана три висинска слоја, која означа-

¹ Haardt von Hartenthurn, Die Kartographie der Balkan — Halbinsel im XIX Jahrhundert. Mitteilungen d. k. u. k. militär-geograph. Institutes. XXII. B, 1902. s. 267.

вају узвишења од 300—500 м. Исто тако изоставио је једну такву хипису између реке Лепенице и Раче. Таквих грешака има између Треботинске реке и Расине; затим између Толице и Пусте реке. У карти југозападне Србије на планини Радочелу, код г. Вемића је последњи васински слој од 1300 до 1600 м., међутим ова планина знатним делом прелази преко 1600 м. и заглази у слој од 1600—2000 м. као што је означено и на Цвијићевој карти.

Једни исти планински комплекси различно су изведени у појединим листовима овога Атласа. Тако нпр. планинска група Копачник—Жељин друкчија је на листу IV од оне на листу V. Родоп и Петрова Гора на листу IV нису онакве као на листу V. Лесковик, Озрен и Слеме у листу IV, јако се разликују од тих истих планина у листу VIII. То исто вреди за Бучај и Хомањске планине на листовима IV и VIII.

Веома је круина грешка за једног учитеља кад напише да је *Потајница* планина, као што је урадио г. Вемић. Он је у VI листу написао Потајницу као планину на десној страни Пека, а то је интересантни извор на левој страни те реке.

Железничка пруга на Дунаву, што је обележена у прегледној карти, и на листовима VI и VIII, не постоји. Ибар код г. Вемића не чини нимало државну границу, међутим је он гранична река за 20 км. своје дужине.

Погрешна је граница моравског округа према Западној Морави. Погрешно је ушће Пусте реке. Велика је грешка у деоби Србије. Г. Вемић веома произвољно дели Србију на шест делова — северозападна, средња, источна, југозападна, јужна и југоисточна. У Јужну Србију рачуна крушевачки, топлички и нишки округ, а у југоисточну врањски и пиротски округ. То је круина нелогичност. Кад је уопште говор о јужној Србији, ту се на прво место мора рачунати врањски округ, јер је свакоме познато, да је то најјужнији део наше Краљевине. Јужна Србија пре може бити без свих других округа, али никако без врањског.

Развалине града *Сврљига*, по коме тај предео носи своје име, записане су у Атласу именованом „Кулине.“ Код Алексинца означен је манастир *Литовац*. Тако се зове село, а манастиру је име *Св. Стеван*. *Куришумлија* није на левој, већ на десној страни реке Толице. *Криви Вир* је стављен далеко од реке, а треба да је на самој реци, која се по њему и зове *Кривовирски Тимок*. *Трајанова табла* назначена је као „развалине,“ а то нису развалине, већ табла (Tabula) и сада стоји у целини.

Све ово речено вреди за карту Краљевине Србије.

Карте осталих српских земаља још су много горе. Између њих и добрих оригиналних карата, које су изведене у истом картографском маниру, нема ни приближне сличности. Тако на пр: кад се ова тако звана хипсометријска карта Босне и Херцеговине, у г. Вемићевом Атласу сравни са хипсометријском картом тих земаља (размера 1:300.000) која је израђена за школску потребу, види се, да између њих нема ничега заједничког. Међутим би тога морало бити да је израда Атласа извођена на солиднијем темељу. У Босни је г. Вемић учинио две крупне грешке. Чувени град *Добој*¹ погрешно је обележен, он није онде где га је г. Вемић метнуо. Железница за Вишеград не иде од ушћа реке *Криваје* већ од Сарајева.

¹ Код г. Вемића пише *Довој* што значи да је задржано латинско „в“ из оригинала којим се служио.

Стара Србија и Мађедонија не личе на хипсометријску карту тих земаља, што је израђена у војно-географском заводу у Бечу (Übersichtskarte von Europa 1:750.000).

Шта више ове карте у г. Вемићевом Атласу не личе ни на поједине делове аустријске карте европског оријента (Der Europäische Orient, 1:1,200.000), која му је, изгледа нам, служила за оригинал његових копија. У изради ових карата српских земаља види се крајња неозбиљност аутора у послу кога се подухватио. Он није карте копирао као што се то мора радити, и као што то картографска техника захтева, већ је оригиналну карту (Der Europäische Orient) узео само за *преглед* па је *од ока* уносио у своју карту контуре појединих висинских слојева. Што тако добијене преставе узвишења, на његовој карти, не одговарају, ни по положају, ни по облику, природним узвишењима те земље, то се њега није тицало.

На свима картама има извесних грешака у наставном градиву, о којима није вредно говорити, пошто цео овај рад носи неозбиљан карактер.

Уз овај Атлас приложио је г. Вемић и текст. Из овога се текста још боље види колико је г. Вемић далеко од предмета којим се почео бавити поводом расписаног стечаја. Овај текст довољно илуструје, да г. Вемић није довољно свестан свога посла, не само као писац, већ и као наставник.

У његовом се тексту огледа незнање најелементарнијих појмова педагошких и дидактичких захтева овога наставног предмета и непознавање своје Отаџбине.

I Прва реченица у његовом тексту гласи:

„Наша Отаџбина се налази у средини северног дела Балканског полуострва.“ Деца немају појма ни о *полуострву*, ни о *Балкану*. Чак ни у његовом Атласу нема тога. Друга реченица: „То долази отуда што се у Србији сучељавају огранци од четири планинске групе Балканског полуострва, који са четири стране улазе у њу. То су итд. (набраја их).“ Тако г. Вемић уводи ученика са четири стране у своју рођену Отаџбину.

Ниједну планину не помиње он као карактеристичну појаву за изглед наше Отаџбине, све су наше планине њему „огранци“ и „чворови“ који долазе у Србију, из неких, деца још потпуно непознатих земаља. У место да се детету стварају појмови и изазивају преставе о изгледу своје Отаџбине по предметима из најближе околине, и да ти појмови, стечени на очигледности, буду кристализационо језгро дељег географског мишљења, на које ће се постепено додавати настава о другим земаљама, г. Вемић их упућује: да своја брда и своје долине сматрају као *последње изданке* родописких и динареких планина и долина. Као што је нелогично извео везу наших планина чак са Алпима, по тој истој логици могао је пронаћи да је нашим планинама центар негде на месецу.

II Г. Вемић брка термин *низија* и *равница*, он их идентификује. То није истоветно. Он каже: „огранци Балканских Планина.“ То не може бити, јер тих планина нема; или под тим именом (у множини) разумеју се све планине на Балканском полуострву. „Јужно од Конаоника су планине Пилатовица, Радач, Бак, Пасјача и Петрова Гора.“ — Јужно од Конаоника пружа се Косово поље, а Пасјача је код Прокуља, то је сасвим на другој, а не на јужној страни.

Он рачуна *Златибор* и *Поникве* у планине. За планине од Јавора на север до Повлена вели: „Ове су планине једине које су обрасле четинарима.“ Шта је с Конаоником? „По Јеловој Гори има река попорница.“ —

По Јеловој Гори нема попорница, већ их има на Пониквама. „Предео око реке Топлице зове се Добрич, око Суве Планине и Кутине Запаље, око реке Расине Жупа“ — (стр. 6 и 7) — Све је ово погрешно, јер предео око реке Топлице, зове се *Топлица*; око Суве Планине је Бела Паланка и Бабушница, а то није Запаље; Жупа нема никакве везе са Расином, Тако му је исто нетачно што каже: „око Сврљинских планина предео зове се *Сврљи*“ (стр. 9). „Код њих разликујемо у главном три ланца, од којих два затварају слив Јужне Мораве (с десне стране *Стрешер*, Чемерник, Гарина; а с леве Копаоник, Желин, Гоч, Јастребач, Петрова Гора и Пасјача). Трећи ланац коме је чвор у планини Голији, пружа се на север до Чачка и чини границу сливу Западне Мораве (Радочело, Чемерно, Јелица, Овчар)“ (стр. 2). — Ни странцу се не би могло опростити кад би овакву конфузност створио између наших река и планина. — Чемерник и Гарина не затварају слив Јужне Мораве, а још мање га затварају Желин, Гоч, Петрова Гора и Пасјача; исто тако оне планине од Голије до Овчара не чине границу сливу Западне Мораве.

Аљавост у писању огледа се из овога: „На брду Хисару (код Прокупља) су развалине старог града Југ Богдана и Љубостиња манастир (задужбина царице Милице)“ (стр. 7). Или рецимо, ово: „Предео око реке Пореча зове се Пореч, око Кладова Кључ, око Неготина Крајина, око Црне Реке *исто тако*, а око Књажевца Углавак.“ Река се не зове Пореч, већ Поречка река; по стилу излази: да се и предео око Црне Реке зове Крајина, а писац, може бити, није хтео то рећи.

Како се може разумети ово: „Он (Копаоник) је сав *обрасо* шумом, а сви врхови травом.“

На многим местима смо приметили да се текст не слаже са картама у Атласу. Значи: да је текст радило једно, а карте друго лице, али се шпеу допуњавали,

На крају овога излагања комисија је нашла за потребно да Главном Просветном Савету обрати пажњу на материјалне издатке, које повлачи репродуковање оваквих ствари. Г. Вемић, као и сваки који није дубље посвећен у вештину техничке картографије, био је издашан у шарању карата. Он је употребио многе разнолике боје, није се умео послужити комплементарним бојама, које од две већ употребљене дају трећу боју, те се на тај начин уштеди једно клише (или камен). Његови су цртежи тако изведени да би се све то морало поново прецртавати на камену или металу, јер се у оваком случају не може репродукциона вештина послужити никаквим вештачким средствима. Кад се све то узме у обзир и кад се, поред оваквог г. Вемићевог рада, опет учине извесне промене, које би олакшале репродукцију ових карата, ипак би изашло да би 10.000 примерака овога Атласа коштало, у најмању руку, 15.000 динара.

После свестраног разматрања комисија је нашла, да Атлас Краљевине Србије и Српских Земаља од г. Вл. Вемића, не одговара захтевима плана и програма за наставу овога предмета у IV раз. осн. школе; да му је методска и научна страна испод критике, и да му је стил за осуду.

Други Атлас што га је ова комисија добила на оцену носи наслов: „Пројект Атласа за IV раз. осн. школе“ Драгутина Дерока. У овоме раду Дерок је приложио скицу Атласа који намерава израдити. Од тога пројектованог Атласа приложена је једна прегледна карта Краљевине Србије, у размери 1:1.200.000 и четири недовршена листа појединих њених делова. Како се из овога што је приложено, не могу сагледати ни оценити сви захтеви,

који се од оваквог Атласа траже, то се комисија није ни упуштала у квалификовање започетог посла.

Част нам је и на овоме месту исказати своју захвалност на пажњи коју нам је овом приликом указао Главни Просветни Савет.

5. маја 1907. год.

У Београду.

Рад. Васовић, професор
Радоје Дединац, супленат
Дим. Ј. Соколовић, учитељ

Пошто г. Драгутин Дерок није поднео потпуно израђен атлас, већ само нацрт по коме би требало израдити атлас за наше основне школе, то је Савет према реферату г.г. референата одлучио: да се Атлас Краљевине Србије и Српских Земаља за основне школе, који је поднео г. Владимир С. Вемић, учитељ, не може примити за уџбеник у основним школама.

Пошто је г. Драгутин Дерок, супленат, признат картограф, то је Главни Просветни Савет, на основи чл. 12. Правила о уџбеницима, одлучио: да израду атласа за наше основне школе треба поверити г. Драгутину Дероку, супленту.

Г.г. Радосаву Васовићу, Радоју Дединцу и Димитрију Ј. Соколовићу, у име хонорара за реферат одређено је свега *шездесет (60) динара*

XVII

Прочитани су реферати г.г. Павла Поповића и д-ра Миливоја Н. Јовановића и Светислава М. Максимовића, о књигама: „Школовање једног сиромашног српског сељанчета“ од С. Савића; „Ризница“ од Милорада М. Петровића, учитеља; „Другови“ од Дим. Петковића, учитеља; „Родољуб“ од Мих. Јовића, учитеља; „Из природе и живота“ од Рад. М. Ивковића; „Мали родољуб“ од Михаила Д. Максимовића, учитеља; „Наше огњиште“ од Станише Станишића, учитеља; „Из живота у селу и граду“ од Облачића Рада; „Светлост“ од Пере В. Јовановића, учитеља, и „Нада“ од Владимира Петровића и Крете Димитријевића, учитеља из Лесковца, које су поднели писци на расписани стечај Министарства просвете од 9. фебруара 1906. године, ПБр. 1772, као књиге, које ће се моћи корисно употребљавати за поклањање ученицима старијих разреда народних школа о испиту и набављати за ђачке књижице као лектира за ученике.

Реферат г.г. Павла Поповића и д-ра Миливоја Н. Јовановића гласи:

Главном Просветном Савету

Част нам је јавити Главном Просветном Савету да смо прегледали све рукописе који су стигли на стечај о изради књиге „која ће се моћи корисно употребљавати за поклањање ученицима старијих разреда народних школа о испиту, и набављати за ђачке књижице као лектира за ученике“ (стечај од 9 фебруара 1906 ПБр. 1772), и у исто доба поднети овај извештај о тим рукописима.

Наши погледи уопште на врсту књижевности коју овај стечај обухвата, били би следећи.

Лепо је и корисно што је такав стечај расписан. Дечју књижевност, као и сваку другу, треба изазивати, помагати. Само ће још доста времена

протећи док та књижевност постане, ако не оно што треба а оно бар оно што су други књижевни радови у нас. Требаће доста рада на том послу; требаће и доста писаца који ће се тим послом бавити; требаће и доста других повољних околности те да се дечија књижевност подигне, да постане нешто налик на ону која је у других срећнијих народа.

Како је француска књижевност у том погледу богата! Како је у Француза та дечја књижевност развијена, негована! Али и колико је труда и талента удожено у њу. И нарочито, колико времена! Више од века и по ради се систематично на тој врсти књижевности. Да не узимамо у обзир Шарла Пероа, који је још у 17. веку писао своје класичне „Вилинске приче“, што су после постале једна од најомиљенијих дечијих лектира, познати писац француски *Беркен* (1749—1791) је онај који се сматра за првог дечијег писца. „Беркен је оштроумни и забавни творац дечије књижевности,“ и његова дела, (приповетке, позоришни комади итд.) којима је он сликао не више вилински свет него позорни обични дечији, многобројна су; (најважније: „Пријатељ деце“ 1782—3, 24 свештице; „Пријатељ младих“, 1784; итд.) ни нашој књижевности нису она непозната, ако ни по чем а оно по имитацијама његовог дечијег позоришног комада „Деца која хоће сама да се управљају.“ А од Беркена на овамо колнки дуг ред дечијих писаца! Најпре су ту госпођа де Жанлис и госпођа де Пресансе, које обе раде плодно и нешто на већ основаним дечијим листовима у првим десетинама 19 века. Затим је ту Е. Шартон, који први оснива „магазин“ за француску децу, с лепим приповеткама, са сликама, давши свој „Живописни магазин“ 1833; и Е. Жирарден, који 1836 оснива „Музеј породица“, сличан горњем, и врло познат, чувен и омиљен. Али се међу свима овима истакао и дечију књижевност необично унапредио П. Ј. Херцел (1814—1886), књијар и писац, и оснивач „Магазина за васпитање и забаву“ (1864). Наставивши се, после бурне политичке прошлости, у Паризу 1862, он оснива поменути дечији лист, који од оно доба једнако траје. Херцел је и сам писао у свом „Магазину“ под именом П. Ј. Стала, и његово је познатије дело, и једно од најбољих „Маруша“, приповетка по М. Вовчку, коју и ми имамо у преводу. Али је Херцел много важнији што је око свога листа прибрао све људе од талента и знања, који ће, радећи на том листу, понајвише и постати најбољи дечији писци. Међу њима је најпре Ј. Масе педагог великог значаја, један од оних који су знатно унапредили наставу француску, писац и нама познате „Историје једног залогача хлеба“, затим „Прича из малог замка“, „Позоришта из малог замка“, итд. Затим, Ј. Верн (1828—1906), познати и најпознатији дечји писац, патријарх дечије књижевности, аутор толиких романа који и за старије имају занимљивости и интереса, творац романа о необичним путовањима у којима се меша забавно с корисним на врло оштроуман начин. После, П. Гресе познатији под именом А. Лорија, који је у неколико засебних романа описао живот ђака у свима важнијим европским земљама. Даље, А. Биар писац „Нехотичних путовања“, „Путовања кроз Америку“, „Авантура једног младог природњака“ и сличних романа, у којима је, по угледу на Ј. Верна а из свог властитог познавања далеких земаља, описивао ствари које могу веома да забављају младе имагинације. Даље, Хектор Мало који је поред свог чувеног романа за одраслије „Без породице“ написао и један роман за децу, „Ромен Калбрас“; Ј. Сандо, који је написао познату и лепу „Галебову стену“, Е. Милер, писац прича које се дешавају „у пољу и у шуми“; А. Ратизбон и В. Лапрад, песници; итд. Све су то били сарадници Херцелови, и њихови нај-

Бољи радови пунили су „Магазин“ овог активног и разумног писца и издавача. После Херцела и његова „Магазина“, оснивани су слични листови и колекције, и један непрегледан низ писаца јавио се на дечијој књижевности; то је нарочито било кад се после 1870 кренуо велики покрет у настави, револуција а не реформа основне школе, коју су нарочито водили Ј. Ферн, Ј. Симон, О. Греар, Ф. Буйсон. Од журнала основан је (да само један поменемо) 1873 познати „журнал младости“, с пуно путописа, слика и свега занимљивог. Од колекција, основана је нпр. „Ружичаста илустрована библиотека“ која садржи пуно добрих ствари и за мању децу као и за одраслије. Од писаца, који су радили на тим и другим листовима и колекцијама, важни су многи, а ми ћемо само неке да поменемо. Ту је најпре госпођа де Вит, ћерка Гизоова, која је наследила љубав ка историји од свога оца, и писала доста романа и повела историских, који се везују за интересантије епохе Средњег или Новог Века. Ту је г-ђа П. Кергомар прва и можда једина жена која је била члан Просветног Савета француског, једна од најактивнијих просветних радница, која је, и у уређивању дечијих листова као и иначе, у многом наследила г-ђу Пап Карпантје, и која је писала „Дечију галерију славних људи“ (1879) као и приче за децу. Ту је Шарл Биго који је написао једну од најтоплије писаних књига о оцабини („Мали Француз“). Ту Ш. Делоа, г-ђа Ј. Колон, г-ђа Е. Диви, Ј. Наруз, г-ца З. Флерио, г-ђа Нантељ, Ј. Жирарден, Ф. Хеман, М. Р. Халт, и толики други писци приповедача, путописа, поучних списа, итд. Сваки дан има их све више, и све се утркују да што лепше, занимљивије и боље забаве и поуче децу. Књижари издавачи такође се утркују ко ће боље издати, и Херцел, и Хашет, и Делаграв, и Дантен и друга, и зато је дечија књижевност и по техничкој изради лепа, књиге су често с илустрацијама уметничке вредности, штампана је изредна, корице као на „дивот — издањима“, итд.

Тако је код Француза, а код нас? Ништа или скоро ништа од свега тога. Дечија књижевност наша нема правих писаца дечијих. Да није било Змаја, не би било ни једнога, а и тај један, ма колико да је добар био, био је само за поезију, за прозу не. Наши писци неће или не воле да пишу за децу. Има извесних писаца који немају снаге за право писца, за радника на општој књижевности и која је целој публици намењена, за доброг новелисту, драматичара, или у даљем реду за стручњака, научника, итд; такви би писци имали да се окрену дечијој књижевности, за коју би имали довољно снаге. На жалост, многи од тих писаца пишу неуморно новеле, драме, научне студије, и сваки од њих хоће високо да леги и ако ниско пада, а неће да се окрене оној врсти књижевнога рада која је према његову лету одмерена, и у којој би и он био користан, можда врло користан. Зато пак наша дечија књижевност не може да се дигне. Зато су дечији листови обично слаби и неугледни, бледе имитације „Невена“, који и сам, и ако је имао добрих ствари, није био модел правога листа.

Требало би, међутим, те ствари поправити. И у нас је потреба дигнати дечију књижевност. Нека се људи од нешто бољег талента или умешности одаду на ту врсту књижевности; нека то не буду увек само учитељи основних школа, којима се у нас данас скоро једино признаје право на ову књижевност; нека ти писци који се ка то одаду, проуче и познаду туђе дечије књижевности, Француску нпр.; нека у тим књижевностима нађу и одаберу оне ствари (избор је ту лак) које се најбоље даду к нама пресадити, у преводу или преради, — па ће се и код нас дечија књижевност

www.unijb.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дићи. Да се све то помогне, добро је да стечајеви, као што је овај од Министарства Просвете, што чешћи буду.

То су наши погледи уопште.

Што се тиче наше оцене поднетих рукописа, она је у главном оваква. Ни један од тих рукописа није нас потпуно задовољио, али, све у свему узевши, држимо да је најбољи спис „Нада“ од Владе Петровића и Крете Димитријевића и да тај спис ваља примити и штампати као државно издање. У осталом, одмах ћемо прећи на посебну карактеристику свакога списа.

А) 1. „Нада“ од В. Петровића и Б. Димитријевића. — То је збирка приповедака, песама и поучних састава „за девојчице и дечаке“. Приповетке су моралне и историске. У моралним (Свј, Покајник, Ради на ћеш имати, итд. затим; Баштовански долап, Лала и цреп, итд.) предмет је обично добар, фабула у главном смишљена и природна, морал мало трезвенији где где него у обичним дечијим књигама (богат човек нпр. није конвенционално неправедан и рђав; в. причу „Покајник“) и, што је главно, излагање је просто, јасно и лепо, лепше не о нпр. у другим рукописима. Има у излагању ових писаца, и то се не односи само на њихове приче него и на неке друге саставе, нечега нарочито лепог, и то не уметнички лепог него иначе доброд, смишљеног, образлив, методичног, педагошког што и одликује овај спис међу другима. Примери ради указујемо на описе у уводу приче „Баштовански долап“ (в. стр. 11), где има стила; на почетке састава „Пушчани прах“ и „Ради на ћеш имати“, где се мали читалац лепо и вешто уводи у ствар; итд. У историским приповеткама (или сликама), као што су „Смрт Хајдук Вељкова“, „Косанчић Иван“, „Раде Облацић“, има мало више реторске и књижевне боје него што би требало (осећа се утицај историских прича С. Сремца), али она ту не смета много јасноћи и простоти изражавања; замерили бисмо фрази: „одмараше се на цвећу својих победа“ (састав: „Високи Дечани“). Песме у овој збирци нису сјајне, али „могу поднети“. Поучни састави бољи су.

2. *Светлост*, од Пере Јовановића. — То је збирка од свега 12 састава, махом прозних. Ту су песме сувише а лоше књижевне (Мир), басне и приповетке без много смисла или занимљивости (учини зло, надај се), поучни и историски чланци (Сеоба Срба, Обичаји у српском народу, Ђурађ Бранковић), где је, као и често иначе, излагање врло рђаво. Излагање и стил уопште су рђави у овом спису. Ми се нећемо задржавати дуго на показивању тога какав треба стил да буде у списима намењеним деци, јер смо то у нашим ранијим извештајима о читанкама за основне школе довољно истицали, ми ћемо само навести неколико примера из овог списа, без коментара. „Лако пуштање лишћа, које поветарац њихаше, утицаше на његову старачку и уморену душу, ... и чича Јеврем заспа“ (Косовски раст). „Готово сваки рад, па и цео живот, испреплетан је испуњавањем тих обичаја“ (Обичаји). „Б. Бранковић био је један од оних Срба коме је ослобођење српског народа лежало на срцу“. За свакога је јасно да ово није стил којим се пише за децу.

3. *Родолуб*, од Михаила Јовића. — Збирка која има повише песама, приповедака, поуке. Само, збирка доста слаба. Песме су за мању децу, и доста лаке и празне, и приповетке су често врло неприродне, и развучене. Што се развучености тиче, пример: „Снежана“, где су два последња листа скоро непотребна; „Три вере“ где је сличан случај с 4—5 последњих листа. Што се неприродности тиче, не има нарочито у причама: „Три вере“, „Сестре“, „Мара“, „Братска реч“, „Живот за другог“ итд. У свима тим

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.rs

причама има много претеривања, афектованости, апсурдности (в. приповетку „Братска реч,“ опис спасавања живота).

4. *Ризница*, од Милорада Петровића. — У овој збирци песама и прозних састава има најпре добрих песама понекипут, као: „Пред васкрс“, где има живости и лакоће; „Врба и трн,“ итд.; песму „Мишар,“ која је дуга и с књижевном бојом, не стављамо овде, пошто не држимо да је за лектуру дечију. Има, наравно, и слабих: „Далматинче,“ итд. Али прозни састави су много слабији. Приповетке су врло баналне и отужне, или неприродне. Примери: „Незнана браћа“, „Кажњена непослушност“, „Верац пас“, итд. Описи и историске слике празни су, без садржине, без онога што даје прави појам о стварима. Такви су; „Студеница,“ „Деспот Ђ. Бранковић“ (овде с почетка има неке живости и пуноће, али одмах затим суво и оскудно исказивање и набрајање), „Босна и Херцеговина“, Св. Сава итд. Писац је хтео да ту буде што краћи; учинио је, међутим, да му ти чланци не дају ни најмање слику онога што треба да представљају. Чисто поучни чланци обухватају каткад низ прецепата (ђачки здравац), где-где спорних,

5. *Наше огњиште*, од Станише Станишића. — Обратан случај од горњег, овде песме не ваљају. Узевши метар и ритам наших модерних и нимало дечијих песника, писац каткад доста срећно имитије њима (Домаће кандило), али у више песама, скоро у већини, уноси у своје песме тако прозаичне ствари да би песма само као пародија могла добро изгледати. Писац је узео да опише многе радње у пољу и у кући у разну доба године, и у те описе уноси овакве стихове. У песми, „Браће воћа,“ реч је о „набубрелим пудима“ грождја, што

„... чекају руку да их с лозе скине,
„и у дубок чабар за гњечење рине.“

У песми „Берба“ каже се опет:

„Тако берба тече и грождје се гњечи,
„а по винограду кличе се и дречи.“

У песми „Сиремање зимнице“, после једног „поетског“ описа ветра, који

„јауче и врешти, ураиче и вије,“

одједанпут се додаје;

„Мајка пекмез кува.“

Таквих или сличних ствари има и у пуно других песама: „Крсно име,“ „Крај огњишта,“ „Пролеће“ „Лето“ итд. У прозним саставима има излагања и стила који нису за децу а нису ни књижевни. Примери: „мала речница чисто плачући жубораше, кајући се за своје беснило, које јој стару срећу повари“ (Река). Или: „танани глас певачев ништи као фрула, затим се извије као јаук, па задркти као лаорић, ... трепери као јасика, јечи као бол... спушта се као утеха“ (Мачји суд). Или; „усићно се и затегао као какав краљ на престолу“ (Змај и дете).

В) Сем ових списа, који су сви збирке прозних и поетских састава са разноврсном садржином, има и других, где је садржина мање разноврсна или где су састави само у прози или само у стиху. Њих такође има пет.

6. *Из живота у селу и граду*, од Облачића Рада. — Писац је имао срећну идеју да у краћим прозним саставима опише радове у селу и граду, у свима годишњим временима, и то у главном истичући оне стране радова

у којима деца учествују. Тако су описани радови „код копопаља“, „за ко-
 www.комшомс“ „код пчела“ итд. и у свима тим сликама са села има познавања
 ствари, што и чини да ти описи садржавају извесну корисну поуку за децу.
 Одиста, какво је непознавање живота на селу у варошке деце, овакви описи
 могу бити доста корисни, и читанка ове врсте, која уводи ту децу у по-
 знавање живота сеоског, свакако не би била на одмет. Само, ако је идеја
 о таквој читанци доста срећна, њена обрада није таква. Пре свега, писац
 је своју књигу сувише развукао, поделивши је (местимице произвољно) на
 три дела према трима разредима (II—IV). После, описи варошког живота
 доостају за описима сеоског живота. Најзад, све су то кратки, подједнаки
 чланци, сви стално с поуком и често налик један на други, што чини да
 је књига после првих неколико свежих и оригиналних састава одмах јед-
 нолика и досадна.

7. *Мали родољуб*, од Михаила Максимовића. — Ова је књига са-
 стављена из чланака и песама (има и једна драма у стиху) који сви иду
 на то да развијају патриотизам код деце. То је књига о отаџбини, рађена
 можда по идеји „Малог Француза“ или сличне патриотске ђачке књиге.
 Немамо ништа против књиге такве врсте, таквог задатка; напротив, сма-
 трамо да би било корисно и веома корисно дати књигу сличну оној од
 Ш. Билоа, коју смо раније помињали. Само, такву књигу треба лепо напи-
 сати, смисљено, разумно, треба *објаснити* отаџбину деци за коју се књига
 пише. Било је објаснио то; он је тако јасно и лепо представио шта значи
 отаџбина, зашто је људи воле, какве користи имају они од тога, што се
 удружују у државу, општину, итд. да дете које прочита то, разуме све,
 схвати, добија реалан и позитиван појам о томе. Слично је Било радио
 излажући историске моменте. Овде, код. г. Максимовића, нигде правог
 објашњења, никаквог реалног и позитивног излагања, него скоро све сама
 фраза и само фраза. Такав је састав „Отаџбина“ „Стогодишњица“, „Наша
 браћа у туђини“ итд; све празна декламација, у познатом новинарском
 стилу, али који би био нешто подешаван према деци. Историске слике
 („Српски узори и понос“, „Узор Српкиње“, итд.) пате од исте мане.

8. *Школовање једног сиромашног српског сељанчета*, од С. Савића. —
 Ово је нека врста романа; идеја није рђава, али је обрада лоша. Писац
 је описао, и то детаљно, цео живот једнога ђачета, од првог поласка у основну
 школу у селу до уласка у Војну Академију, целу одисеју једнога ђака који
 послужује. То причање није сентиментално, ни на ефекат, ни за то да се
 ђачки положај представи што мучнији, него је просто, има доста детаља
 из живота, и чини утисак једне аутобиографије. То би била добра страна
 списа. Рђава је пак што је све у њему неvezано, неписмено, без труни по-
 езије, уметности и стила, без причања пуног и живог и које има реда, него
 је све казано суво, најпростије, регистарски, с претрипавањем ствари, с при-
 чањем свега и оног што треба, и што не треба. Чини се да писац хоће да
 каже све, чега се год сећа; ни једну анекдоту неће да жртвује, ни један
 и најмањи догађајчић који му се десило, ма да он нема везе с општим при-
 чањем. Нарочито се то претрипавање и казивање без везе осећа у првим
 главама, где се, без икакве потребе за даље причање о школовању једнога
 ђака, излаже и цела детаљна историја једне сеоске породице. Какав је стил,
 види се по овим реченицама: „То беше врло љут човек и имађаше једну
 велику брадавицу за вратом“ (л. 10). Или: „А кад (у кошутњаку) виде срне
 и кошуте, он се сети свога пок. деде“ (л. 37; не каже се зашто га то
 опомиње на dedu).

9. *Другови*. од Димитрија Петковића. — Ово је приповетка, од нај-
 обавезнијих. Ту има један сиромашак (Љубомир) који великодушно и свечано
 прашта онима који му се подсмевају; ту, после, сви ти подсмевачи школски
 другови Љубомирови, заводе њега, и кад он пада у болест, сви листом га
 обилазе, помажу, показују се најлементитији; ту чак некакав Миодраг плаче
 што иде на причешће а овамо је увредио Љубомира; итд. Приповетка је
 и рђаво компликована, и има читавих глава (гл. VIII) које су без потребне
 везе с догађајима који се излажу. Пример стила: „Бледи месец изгледаше
 као тензија, и, пловећи по бескрајном небесном простору, грљаше се...
 с хиљадама... звезда“ (стр. 26).

10. *Из природе и живота*, од Р. Ивковића. — Садржи само песме,
 малене моралне и идиличне песме, нешто патриотских, басана, итд. Две
 три су боље, доста лаке и пријатне, и у њима се осећа утицај Грчића Ми-
 ленка; то су: „Бурђев дан,“ „На трнци“. Друге су слабе, са сваковрсним
 погрешкама. Има нпр. оваквих идеја:

„Сећам се, сећам радости те

„Која ми миљем пућаше груд:

„На ражњу прасе печено гле!“

(Сећам се); оваквих скраћивања: „теб' ће“ (Благовести); оваквих израза:
 „бајно пролеће“ (Ево их), „шапутај“ (Пчеле), итд.

Овим завршавамо посебну оцену рукописа, и понављамо да, све у
 свему узевши, сматрамо као најбољи спис „Наду“ од В. Петровића и К.
 Димитријевића, и тај спис препоручујемо.

19 јуна 1907 год.

Београд.

Главном Просветном Савету
 захвални

Павле Поповић

Д-р Мил. Н. Јовановић

Реферат г. Светислава М. Максимовића гласи:

Главном Просветном Савету

На расписани стечај „за израду књиге, која ће се моћи корисно упо-
 требити за поклањање ученицима старијих разреда народних школа о испиту
 и набављати за ђачке књижице као лектира за ученике“ — послато је
 Министарству Просвете десет рукописа од разних писаца. Главни Про-
 светни Савет одредио је, поред г. г. Павла Поповића, проф. Универзитета и
 д-р Миливоја Јовановића проф. гимназије, и мене, да прегледам те рукописе
 и да му о њима поднесем своје мишљење. Захваљујући Главном Просветном
 Савету на поверењу, част ми је, по извршеном прегледу свих рукописа,
 поднети му овај свој реферат.

Наша дечја литература је врло слаба, готово никаква. Ми до сада,
 осем неколико Змајевих песама, немамо ниједног правог литерарног про-
 извода за децу. То не значи, међутим, да немамо тако званих „Књига за
 децу.“ Имамо их — и то у великом броју. Сваке године о испитима ра-
 стурна се маса тих књига по нашим народним школама. Као школски над-
 зорник имао сам доста прилике: да видим и прегледам те књижице и,
 с врло малим изузетком, узалуд сам у њима тражио духа, идеје и лепе форме.
 Махом су то не дечје већ детињасте причике са баналним моралисањем,
 стихови без појезије и суви досадни описи, а све је то „украшено“ неку-

сним, управо накарадним сликама. Наставници-це нар. школа, и сами уверени у ништавности тих књижица, распоређују их на разреде не по њиховој садржини да одговарају деčјем узрасту, већ по једној чисто спољашњој страни: по корицама и сликама. Бољи и одраслији ђаци добијају књиге са лепшим корицама и сликама. Једна иста књига, ако само има лепе корице и слике, даје се одличном ученику и II и IV разреда.

Зло је, дакле, стање у нашој деčјој литератури! По моме мишљењу томе су два главна узрока: прво, наши књижевници од талента не интересују се за ову врсту литературе, те на њој ништа и не раде, а друго, побуде за састављање досадашњих „књига за децу“ већином су биле лукративне а не педагошке природе. У осталом те лукративне побуде потицале су поглавито од књижара — спекуланата, јер су они већу добит и односили. Писци су се задовољавали са 50—60 дин. хонорара, а остало је шло књижарима.

Нема сумње, да је увиђање овог злог стања и покренуло наше Министарство Просвете да расписне горњи стечај. И ја мислим, да је ово за сада једини пут и начин, да се дође до што бољих деčјих књига. Само, слободан сам учинити овде ове напомене. Стечајем се тражи књига за поклањање ученицима *старијих* разреда народних школа, т. ј. III и IV разреда. Зашто не и нижих, I и II разреда? Потреба је и за ниже разреде исто толико колико и за више, ако не још и већа. То је једно, а друго, важније: од свих поднетих рукописа треба одабрати *један* као најбољи; треба, дакле и за III и за IV разред узети једну исту књигу. Ја мислим, да ће се тиме у неколико промаштити циљ, јер што је за III, није у свему и за IV разред, и обрнуто. Овим разлозима руковођен, ја сам узео себи слободу да, као што ће се мало ниже видети, од поднетих рукописа одаберем и Савету препоручим не један већ *два* најбоља: један за III, а други за IV разред.

Мило ми је, што могу констатовати, да се међу поднетим рукописима налазе два, који заслужују сваку похвалу и који се мирне савести могу препоручити за награду. То су: 1. **Нада** од *Владе К. Петровића* и *Крсте Димитријевића*, учитеља из Лесковца и 2. **Из живота у селу и граду** од *Облачића Рада*.

1. **Нада**. Ова се књига састоји из басана, прича, песама, понеких описа и поука. С малим изузетком, све је добро. Има и добрих идеја и духовитих опсервација и лепог стила, а уз то још и већином тачног педагошког мерила. Понеки су састави праве уметничке вредности, као: „Баштовански долац“ (басна) „смрт Хајдук-Вељкова“ (прича), „Мало приморче“ (прича), „Косанчић Иван“ (прича), „Две Врбе“ (басна), „Раде Облачић“ (прича), „Лала и Цреп“ (басна) и „Лепо је бити ђак“ (прича). Сумњам, да ће бити Србина, а још мање Српчета, који не би на душак и с неким племенитим узбуђењем прочитао приче: „Мало Приморче“, „Косанчић Иван“, „Раде Облачић“ и још неке. Нежне су, племените, пуно осећаја, задахњују читаоца нечим вишим, узвишенијим. У опште, ова се књига не оставља док се до краја не прочита. Песме су, међутим, слабије. Идеје су, до душе, у свакој ваљане, али је поетска техника доста натегнута. На пример у песми „Поточић—море“ идеја је врло лепа, готово философска али некако не звучи много појетски ова строфа:

„И на време своје
По реду се случи

И највећа река
У море се сручи.“ —

Басне, поуке и описи у главноме су добри. Види се у њима педагошки метод а и занимљиви су. Понегде, истина, („Високи Дечаци“) стил иде мало у реторнику, али се то губи према целини.

2. *Из живота у селу и граду.* Тежња је пишчева била: „да сврене децу пажњу на објекте из живота и природе, да им пробуди интересовање, да их покрене да и они сами те објекте потраже, да их разматрају и о њима размишљају“ (види пишчев предговор). Мени се чини да је писац великом већином у томе и успео. Његов ме рад подсећа на „Слике из природе и живота“ од немачког професора Мазџјуса, које су много цењене и могу се наћи у свима немачким читанкама и другим књигама за децу. Као што Мазџјус слика поједине моменте из немачког живота и са немачког поднебља, тако нам и Облачић Раде својим живим описом и леним, простим језиком износи пред душу један низ пластичних слика из српског живота (у селу и граду) и са српског поднебља. То је „Stilleben“ и „Stimmungsbild“ у дечјој литератури. У овој књизи, дакле, нема прича, басана и песама, већ искључиво описа, али не сувопарних, већ живих, интересантних с пуно колорита. То су, дакле, живе слике. Читајући их не стварају досаду, већ изазивају на размишљање. Многи моменти, многе појаве, мимо које ми у свакидањем животу пролазимо равнодушно, без интересовања, овде су тако насликани, да остављају дубок утисак у нашој, а нарочито младој души. Да наведем само неке: „молитва“, „позајмница“, „поредовници“, „сирежници“, „комидба“, „пред пушницом“, „седељке“, „кречана“, „смрт у шуми.“ „код хајдучког гроба“, „школеско звонце“, „моје ступање на занат“, „у позориншту“ итд. Писац је још строга рачуна водио о узрасту деце, те је распоредно материјал на II, III и IV разред. Штета је, што се, према стечају, не могу све три књиге примити! За сада свакако треба примити ову књигу за IV разред.

На основу свега реченога, моје је мишљење, да се „Нада“ употребити поглавито за поклањање ученицима-ама III разреда, а „Из живота у селу и граду“ искључиво за IV разред и то онај одељак, који је томе разреду и намењен.

О осталим рукописима немам шта рећи. Нису добри. Песме су великом већином рђаве, приче незанимљиве, описи сувопарни, поуке досадне. Састав „Другови“ од Дим. М. Петковића учитеља могао би можда поднети за I разред, кад би се изоставило оно силно моралнасање. Исто би се тако можда могло употребити и „Школовање једног сиромашног српског сељанчета“ од С. Савића, кад би само било писмено написано.

21. јуна 1907. год.
у Београду

Главном Просветном Савету
захвалам
Светислав М. Максимовић

Пошто се расписаним стечајем тражи само једна књига за сврху прописану стечајем, то је Главни Просветни Савет, према овим рефератима г.г. референата одлучио: да се књига „Нада“, коју су у рукопису поднели г.г. Владимир Петровић и Крста Димитријевић, учитељи из Лесковца, може штампати као државно издање и употребљавати

за поклањање ученицима старијих разреда народних школа о испиту и набављати за ђачке књижнице као лектира за ученике и да треба похвалити Облачића Рада писца књиге: „Из живота у селу и граду“.

Г.г. Владимиру Петровићу и Крсти Димитријевићу, у име награде за откуп ове њихове књиге, одређено је свега *шест стотина (600) динара*.

Г.г. Павлу Поповићу, д-ру Миливоју Н. Јовановићу и Светиславу М. Максимовићу, у име хонорара за реферате о свима овим књигама, одређено је свега *сто осамдесет (180) динара*.

XVIII

Прочитан је реферат г.г. Ђуре В. Димића, Мирка М. Поповића и д-ра Милоша Тривунца о Немачко-српском речнику, који је у рукопису поднео г. Јован Стевановић, бив. војни капетан, и молио да се откупи и о државном трошку одштапа за потребу наших средњих и стручних школа.

Реферат г.г. Ђуре В. Димића, Мирка М. Поповића и д-ра Милоша Тривунца гласи:

Главном Просветионом Савету

О немачко-српском речнику г. Јов. Стевановића, бив. војног капетана I класе, за који је његов писац молио да се откупи и штапа о државном трошку за уџбеник наших средњих и стручних школа, потписати имају част поднети Главном Просветном Савету овај извештај.

У речнику који треба да послужи као уџбеник у средњим и стручним школама морају бити заступљене извесне ствари, које се у другим речницима могу сматрати само као пријатна олакшица. Тако, на пример, код именица треба поред првог реда једине да стоји још и други једине и први множине (Staat, m. — (e) s. g. *ép. pl.*; или Stand, m. — (e) s. g. *Stände, pl.*). Даље је потребно означити код глагола да ли се мењају са haben или sein, а тако исто и да ли се мењају по јакој или слабој промени. Све су те ствари обично означене у свима бољим речницима и кад они нису намењени за школске уџбенике; међутим у овом речнику тих означања нема.

Али поред тих празнина, које би се могле лако попуњити, овај речник има и недостатака који задиру дубље у његов склоп.

Он је, пре свега, пун погрешака и у немачком и у српском правопису. Поред Nuth, Werth, zumuthen итд. који се данас пишу без h, овде се налази и Stutte (тако исто Zuectstutte) Veztreterinn, Gefährtinn, vergrössern, Gefängniß, Gedächtniß итд. Њима у српском тексту одговарају: обсена (код Schein), обцинити (код behexen) изгунути (код vervesen), изкривити, одправљати, заменити (све код vertreten), нетреба (код fergreifen), недај (код behüten) итд. Овде треба поменути да у српском тексту има и израза као: *полаза* (Behuf), *предосторожан* (behutsam), *предосторожност* (Behutsamkeit), *слушаоц* (Zuhörer), *противуужбиоц* (Gegenkläger), *сукира* (Beil), *изјасњење* (код Gegenerklärung), *узклицање преираван* (Gefant) итд.

Даљи је недостатак овога речника што у њему при ређању значења обично нема реда. Тако код beichten стоји: исповедити се, исповедати, признати, признати, исповедати се; дакле на првом месту „исповедити се“, па тек на крају, после других значења „исповедати се“. Тако исто код

beherzigen : одушевити, примити к срцу, уважавати, разматрати, охрабрити, окуражити; дакле опет на првом месту „одушевити“ (значање, које, узгред речено, тај глагол једва и има), па тек онда, после неколико сасвим различних значења, „охрабрити, окуражити,“ који иду уз прво значење.

Честе су, осим тога, и недопуштене празнине. Поред тога што у овом речнику никако нема речи као што су: beikommen, Schlagvort, behäbig, Stichprobe итд. (док има Beilke, Behner и др.), у њему нарочито често пута нема довољно значења уз реч која је већ ту. Тако код beibringen стоји само „принети“, код beiläufig само „од прилике“, код Schmiere не стоји значење „путујуће друштво“ (позоришно), код geistig не стоји значење које та реч има у изразу geistige Getränke (алкохолна пића) итд. Нарочито уз поједине речи не стоје и изрази у којима оне одступају од свога значења и који се без нарочитог тумачења не могу разумети. Тако код Bank не стоји израз „durch die Bank;“ код Schnuppe не стоји израз „das ist mir Schnuppe“, који је много обичнији по именица сама за се; код gefallen не стоји обичан израз „sich etwas gefallen lassen,“ а код Kopf не стоји ниједна од фраза: vor den Kopf stossen, über den Kopf waschen, auf seinem Kopfe bestehen, jdm. den Kopf waschen; итд.

Није, даље, редак случај да је код појединих речи и изрази погрешно означено њихово значање. За Zuchtbiene стоји, као српски еквивалент, „матича“, за Beichtkind — „исповедник“, за zuchtfähig — „способан за науку“, за gewissermassen — „на сваки начин“, за Beherrschung — „узети што под своју власт, овладати чим“, код entgegen — „одказати“, код zumuthen — „сумњати на кога“, код mittägig — „све у подне“, код behilflich — „бити од помоћи“, im Gedächtnisse behalten — „сачувати, сахранити (тајну)“; и т. д.

Поред тога, овај речник има и недостатака друге врсте. Тако је у њему именица Stift само мушкога, а Schild само средњег рода; Beileid и Beileidsbezeugung наводе се као два по значењу истоветна изрази; тако исто глаголи hängen и halgen; именица Mass, код које је означен само средњи род, стоји као прва реч код слова M, и тек иза ње долази Mache, maschen и друге. И тако даље.

Најзад, упоређен с речницима Поповића и Грчића овај речник не показује никакав напредак ни у броју речи и фраза, нити у начину тумачења. Напротив. Поједини одељци поређени са одељцима из она два речника показују да је он готово увек сиромашнији.

И поред свега признања за покоју његову добру страну и за несумњиво велики труд који је у њега уложен, потписати, према свему томе, не могу препоручити немачко-српски речник г. Јов. Стевановића за уџбеник наших средњих и стручних школа.

15. Маја 1907 године
у Београду.

Б. Б. Димић
Мирко М. Поповић
Милош Тривунац

Према овоме реферату г.г. референата Савет је одлучио да се овај речник не може употребљавати у нашим средњим и стручним школама као школска књига.

Г.г. Ђури Б. Димићу, Мирку М. Поповићу и д-ру Милошу Тривунцу, у име хонорара за реферат о овоме речнику, одређено је свега *сто двадесет (120) динара.*

XIX

Прочитан је реферат г.г. Љуб. М. Протића и Милутина К. Драгутиновића о књизи „Библиотека Малог Позоришта“, коју је поднела књижарница Рајковића и Туковића и молила за одобрење: да се ова књига може употребљавати за поклањање ученицима народних школа о испитима.

Реферат г.г. Љубомира М. Протића и Милутина К. Драгутиновића гласи:

Главном Просветном Савету

Част нам је приказати књигу под именом *Библиотека Малог позоришта* (I књига I—X свеска), коју издавачи нуде за поклањање ученицима основне школе о испитима. Ова књига послата нам је на приказ одавно, али је због многобројних наших послова и поред наше воље нисмо могли раније прегледати.

Сам натпис ове књиге показује, да су ови мали комади израђени не толико у педагошкој и књижевној колико у практичној намери: да се има шта приказивати у београдском „Малом позоришту“. Није овде место говорити опширније о овом заиста оригиналном позоришту, у коме глуме ученици основних и средњих школа, али сматрамо за дужност изјавити, да имамо доста разлога за мишљење, да „Мало позориште“ није ни смисљена ни корисна установа. Пред нама је књижевна страна овога предузећа, и ми, прегледавши ова дела његова репертоара, дошли смо до уверења да књижевна и педагошка вредност *Библиотеке Малог позоришта* никако није толика, да се за њу може рећи, да је добитак за нашу дечију књижевност, која је врло оскудна баш у добрим комадима из дечијег живота.

У већини ових камада предмети су узимани без велика премишљања, а обрађивани су на брзу руку. Два мала комада *Не бежи од школе* и *Говори истину* израђени су доста обично, а иза њихова натписа (тоје речи „прича из читанке“. *Сеоба Срба* јесте „историјска сличица“ романтична, безизразна и са врло простим стиховима, који су (не може се погодити због чега) штампани као проза. — „Историјска слика“ *Немања* у врло узаном оквиру обухвата готово цео живот Немањин, а рађена је врло почетнички, опет у славим стиховима. — „Побожна игра“ *Христово рођење* није много одмакла од вертепског приказивања. — „Библијска сличица“ *Јосиф* рађена је брзо и површно: ни у једном од толиких јаких призора, којим обилује библијска прича, нема у овом комаду довољно осећања, те је утисак слаб, хладан. — *Писмо*, бајка у 4 чина, написана је пажљивије и топлије него пређашњи комади и доста личи на дечију драму. — Шала *Живе лутке* оснива се на неоригиналној причи, која својом невероватношћу не може бити пријатна малим читаоцима.

Шта је и какав треба да буде дечији комад, може се у овој књизи видети по шали *Нови учитељ*, која је рађена по немачком. Како су према овом комаду сви остали по предмету обични, по обради слаби!

Од оригиналних комада ове збирке јако одваја комад *Растко Немањин* од г. Браг. Ђ. Нушића; он је рађен са довољно познавања старог нашега доба, живо, стварно, песнички, те има трајне вредности.

Из овога летимичнога прегледа може се видети да је већина ових комада слаба по књижевној обради. Што се тиче педагошке стране, поука у

Овим комадима нити је умешно истакнута, нити је нова, те у већини комада морални утисак није довољно јак.

Када скупимо све наше опажаје о овој књизи, ми се утврђујемо у мишљењу да ова књига није погодна за поклањање ученицима основних школа. Поред поменутих разлога, ова књига није погодна за тај циљ ни по томе, што је ученицима основне школе у опште, а сеоске и паланачке на по се, тешко читати драматска дела и замишљати призоре. Колико је нама познато, ни у једној читанци за основне школе не налазе се драматски призори, а то због тога што ова врста песничкога стварања није за неразвијену машту и слаб укус малих основаца.

Ми смо дакле мишљења, да не треба давати ученицима на поклон свих десет свезака повезаних у једну књигу. Али ако би издавачи могли и хтели издвојити поједине свеске, онда бисмо за поклањање ученицима могли препоручити ова три добра и лепа комада: *Растко Немањић*, *Петелуга* и *Нови учитељ* с препоруком да се поклањају ученицима III и IV разреда градских основних школа.

Захваљујући Главном Просветном Савету на поверењу, молимо, да нам се за овај кратки приказ не одређује хонорар.

22. Маја 1907. године.

Београд.

Љуб. М. Портић

управитељ Жен. Учит. Школе

Милутин К. Драгутиновић

проф. реалке у Београду

Према овоме реферату г. г. референата Савет је одлучио: да не треба давати ученицима на поклон повезаних свих десет свезака књиге „Библиотека Малог Позоришта“, али би се у засебну књигу одштампани комади: *Растко Немањић*, *Петелуга* и *Нови учитељ*, могли препоручити за поклањање ученицима III и IV разреда градских основних школа.

Г. г. Љубомиру М. Протићу и Милутину К. Драгутиновићу, у име хонорара за овај реферат, одређено је свега *четрдесет (40) динара*.

Овим је завршен овај саветски састанак.

НАУКА И НАСТАВА

НАУКА И ХИПОТЕЗЕ У ПОГЛЕДУ НА ПРИРОДУ

Приказ Јов. Бадемљића.

(Свршетак)

Б.

Теорије новије физике

1. Значај физичких теорија. — Неуки људи не могу лако да схвате пролазност оних многих научних теорија; с тога видимо, како се често пута томе запрепашћено чуде. Након напредовања у неколико пуних година, они обично виде, како се те теорије једна за другом напуштају, одбацују — управо виде, како се рушевине на рушевинама гомилају; виде унапред, да теорије које су данас у моди, бивају у кратко време заборављене, па потад граде отуда закључак, да су те теорије апсолутно незначајне или штуре. Они то називају *фалисманом науке*.

Њихова је скептика, вели Poinsaré, необично површна; они никад не воде рачуна о циљу и улози, које треба да имају научне теорије, — инако би морали схватити, да још и рушевине могу бити ма чему корисне.

Ниједна теорија не изгледаше утврђенија од оне Fresnel-ове, по којој се светлост приписивала етарскоме таласању. Њој је, одиста, у новије време претпостављена Maxwell-ова теорија. Је ли тиме речено или смемо ли рећи, да је Fresnel-ова теорија била некорисна науци? Не, јер Fresnel-ов циљ није био, да истражује: да ли одиста има неког етара и да ли он у истини постоји, да ли се његови атоми одиста крећу — управљено овом или оном смеру; његов је главни циљ био — да предвиди оптичке појаве.

То допушта Fresnel-ова теорија и данас, као што је чинила и пре Maxwell-а. Диференцијалне су једначине свакад исправне; оне се

могу интегрисати једним истим начином, па ипак ће резултат ових интеграција свакад садржати њихову потпуну вредност.

Да ли нам се уз то не чини одкуд приговор, да на овај начин понижавамо физику теорије до улоге простих, практичних правила; поменуте једначине изражавају само односе, и оне ће све дотле бити исправне, докле ови односи буду одговарали стварности. Оне нас понајпре и напокон уче, да постоји неки извесни однос између ма каквог неког *нешто* и ма каквог неког другог *нешто*; с том само разликом, што је то нешто било раније названо *кретање* а сада се зове *електрична струја*. Али ови називи били су само слике, које смо поставили на место стварних објеката и, немојмо заборавити, природа ће ове стварне објекте вечно скривати од нас! Прави односи између тих стварних објеката, управо су једини фактички односи, до којих можемо доћи или, да се изразимо другим речима, које можемо савладати, уз једину погодбу, — да ови исти односи који се налазе између поменутих објеката, налазе и између слика које, само по нужди, стављамо на место објеката. Кад су нам ови односи познати, неће нам ништа сметати, да од миле воље или како нам згодније за руком пође, заменимо једну слику неком другом.

Не би било тачно а још мање од какве научне вредности, кад бисмо застали на томе, да ли се нека извесна периодска појава (као нпр. неко електрично таласање) одиста приписује вибрисању неког извесног атома, који би се у самој ствари кретао у овоме или ономе смислу, као што се покреће обично клатно (Pendel). Али, да управо између електричног таласања, кретања клатна и свију периодских појава има некога ближег сродства, које одговара некој дубљој стварности или истини; да се ово сродство, та сличност или, шта више, тај паралелизам распостире и до најмање мрвице; да он потиче из општих принципа, нпр. из принципа енергије и из принципа најмањег дејства или дедања, — то можемо утврдити; у томе управо лежи нека истина, која ће остати истоветна до вечних времена, на било да је, из практичних разлога, преставимо у ма каквоме руву или облику.

У своје време биле су предлагане многобројне теорије растурања дисперсије; прве су биле непотпуне и врло мало су одговарале истини. Потад је дошла Helmholtz-ова теорија; ускоро почеше и њу да преиначују од сваке руке, па и њен сам творац — беше измислио неку другу теорију, која се оснивала на Maxwell-овим принципима. Али значајан је факат, да сви научници који придолажаху након Helmholtz-а, дођоше и до једних истих једначина, ма да су сви изреда привидно полазили с поспе разних тачака посматрања. Могли бисмо поуздано рећи, да су све ове теорије исправне, не само зато, што нам оне предоче једне исте појаве него и стога, што чине прегледним прави однос, на име у оних појава апсорбовања које се дешавају под

анормалном дисперсијом. Све што је у премисама ових теорија тачно узето, подједнако се односи и на све њихове ауторе; то су управо утврђивања ових или оних односа између неких извесних предмета, који су од једнога научника названи једним, од другога другим називом.

Кинетичка теорија гасова, вели Poinsagé, изазвала је неки приговор, на који би се могло лако одговорити, кад бисмо били склони, да је сматрамо као апсолутно тачну. Али и уз то, ипак није учињена никаква сметња, да поменути теорија буде корисна по науку — управо стога, што нам она открива и без ње дубоко скривени однос, на име: однос озмотичког притиска ка ономе другоме притиску који долази од гасова. У томе погледу може се с правом рећи, да је та теорија тачна.¹

Ако неки физичар утврди несугласност између две теорије, које су му подједнако драге, — често пута рећи ће: У то се нећемо даље упуштати; свакако држаћемо чврсто оба краја ланца, и ако су нам скривени његови поједини беоцузи. Овако аргументисање некога, до зида догната, теолога — било би одиста смешно, ако би се физичким теоријама морао дати смисао, какав им обично дају неучи људи, лажници. У случају несугласице мора се, у најмању руку, једна од ових теорија сматрати као лажна. Сасвим је друго, ако се у теоријама тражи само оно, шта треба управо тражити. Може се десити, да теорије правилно поричу један или други однос, и да неко њихово порицање деши у сликама, којима смо се служили у место правих или стварних објеката.

Да не би неко мислио, вели Poinsagé, да ми тим схватањем неким научницима необично сужавамо област њихова делања, — одмах ћемо одговорити: Ова питања, чије вам расправљање украђујемо и које заман у нас тражите, — нису само нерешљива, већ шта више посве илузорна и немају никаква смисла.

Понеки философ тврди, да је цела физика основана на узајамним додирним ударцима атомā. Ако је тиме хтео укратко рећи, да међу физичким појавама владају онаки исти односи, као између узајамних удараца неког већег броја кугла — онда је добро речено; то се може испитати, и може бити да је још и тачно. Али он хоће тиме нешто више да каже, и нама се чини да га разумемо, јер толико зар можемо насигурно знати, шта је управо удар. Па откуда све то потиче. Сасвим просто зар отуда, што смо често пута гледали а неки пут и сами играли неколико „партија“ на билијару. Хоћемо ли потад веро-

¹ Нпр. ако растворимо неко чврсто тело, његови ће се молекули потад, помоћу неке извесне експанзивне, одбојне силе, одагнати у онај простор, који је испуњен течносту, камо ће они доспети под неким извесним притиском, тако названим „озмотичким притиском“. Тај притисак ни у колико не зависи од природе дотичних раствора, но је потчињен само оним законима који важе за гасове. —

вати, да и Бог, погледајући на своју творевину, може гајити онако исто осећање као и ми, кад „кибицујемо“ уз партију билијара? Ако не би хтели да подвргнемо тврђење поменутога филозофа овоме настраној смислу, и кад бисмо још мање хтели да се задовољимо таким ограниченим смислом, какав смо већ истакли, и који је цигло исправан, — онда излази да и оно тврђење поменутога филозофа нема никаква смисла.

Хипотезе такве врсте могу имати само неки метафорски смисао. Испитивач може такве метафоре онако исто овлаш или мало избежавати као и песник, али он ипак мора знати, шта оне значе. Оне могу бити корисне својом прилагодношћу које доприносе разумевању, и не могу бити штетне, уз претпоставку — да је овде реч само о индиферентним хипотезама, о којима смо напред говорили.

Та посматрања, вели Poinsagé, објашњују нам, зашто неке теорије, за које смо унапред мислили — да су већ напуштене и да су попут стечена искуства дефинитивно оборене, тренутно излећу из својега пенела и почињу да живе препорођеним животом. Њихову обележју, дакле, били су потребни стварни односи, и оне нису никако престајале да о томе даду својега речитог израза ни онда, када смо ми премисљали с овог или оног разлога, да ћемо те исте односе обележити неким другим језиком или детерминисањем. Тако су оне управо сачувале неки облик својега латентног живота.

Не беше прошло ни петнаест година, од како су Coulomb-ова флаида (Fluida) бачена забораву, јер су сматрана као урнек смешнога и неподобног. Па и поврх тога ипак су понова истакнута у науци, под називом — *електрона*. У чему се сад трајно разликују ови електрички молекули од оних Coulomb-ових електричких молекула? Истина, сад се у електрона замишља бар нешто мало материје која служи као преносач електрине, другим речима: електрони су грудести — имају „масу“ (па и то понова неће више да им признају); али и Coulomb-о није замишљао своје Fluida без масе, или, ако је чинио то, онда је тако морало бити — само по невољи, што није имао другог излаза. Од нас би било врло претерано, ако бисмо покушали да тврдимо, да ће веровање у Електроне доћи још једанпут у засенак, стога није мање значајно, да се тај неочекивани препорађај становито утврди.¹

¹ Теорија *електрона* постала је с једне стране, с погледом на особине катодних зракова које су испитали енглески физичари: *Hittorf* и *Crookes*, с друге стране — попут усвајања лутајућих *Jone-a* ради објашњења електричких поступака; али с том само разликом, што се сада сви електрични Јони различито замишљају од путујућих атома и по томе називају електронима. Према томе, дакле, електрина се састоји из необично незнатне атомске масе (може бити из праатома, из које су састављени сви други атоми). Овака преставања физичке природе електрона, потекла су понајуре и најоцежније од *J. J. Thomson-a* и *Lorentz-a*. —

У томе погледу, вели Poincaré, имамо најубедљивији пример у Carnot-ову принципу. Он је у своме тврђењу пошао попут лажне хипотезе; кад беше запажено да топлота није уништавана, него да може прећи у рад, — потад су Carnot-ове идеје биле напуштене; али ту се на један мах истаче Clausius и учини је неоспорно триумфујућом идејом. У првашњем облику Carnot-ова теорија беше донела поред стварних односа и неке друге нетачне односе зарад обелсјја, који се могу сматрати као рушевине застарелих идеја; али присутност ових последњих није могла да помрчи стварни значај оних првих. Clausius је требао да их само отуда уклони, онако исто, као што се на некоме дрвету одсецају оболеле или суве гране. Он је управо тим путем дошао до оне друге главне одредбе механичке теорије топлоте.

У последици поменутих донунских радова, јавио се други основни закон термодинамике. Свакад су били у питању једни исти односи, једне исте погодбе; ма да ти односи нису постојали између једних истих или бар приближних објеката. То је управо и било довољно, па да се може осигурати ваљаност Clausius-ова научна принципа.

Све што смо доведе рекли објашњује уједно и улогу општих начела, као и начело или принцип најмањег делања — одржавања енергије.

Ови принципи имају у науци необично велики значај; они су пронађени попут истраживања, чега има заједничког у излагању многобројних физичких закона, и, по томе судећи, рекли бисмо — као да истичу праву језгру (Quintessenz) безбројних скрупuloзних посматрања.

Тако исто из њиховог уопштавања води порекло и оно извођење, на које смо раније скренули пажњу читалаца, када је било говора о енергији и термодинамици: они се не могу подврћи верификовању. Па како нисмо у стању, да енергији дамо неку општу дефиницију, онда и принцип о одржању енергије има, просто речено, такво значење, да ипак постоји ма какво *неко нешто*, које остаје на вечна времена стално. Узмимо, дакле, да је управо тако; управо ма каква да би су била схватања или појимања о васпони, каква ће нам зар дати будући експерименти, — ипак смо с једним у напред сигурни а то је: да, на сву прилику, постоји некакво нешто, које остаје константно, вечно и које ми данас називамо *енергија*.¹

Треба ли то да значи, да овај принцип нема никаква смисла и да много губи од своје вредности услед одвећ учестаног понављања? Никако не; то значи, да су различити предмети које називамо *енер-*

¹ Кад бисмо хтели да то начело изразимо у његовој свуколикој укупности, да га управо генерализуемо у његову колективну значењу и да га уз то применимо на васпону, — онда не можемо и не смео никуд у другу страну од давно утврђене изреке: „Има нечега вечниг“. —

стигом, везани неким стварним сродством; то унапред казује, да међу њима постоји неки фактички, неоспоран однос. Али ако овај принцип има неки смисао, онда би он могао бити само погрешан; свакако морамо признати, да нисмо у праву, да његову примену неограничено распростиремо, — али ипак остаје неоспорно, да га можемо верификовати у горњем смислу. Како ћемо сазнати, кад је он досегнуо своју потпуну распротртост, коју бисмо ми требали безпоговорно да доделимо? Тај тренутак управо наступа потад, када престане да нам буде користан, тј. кад престане да нам унапред ставља у изглед нове појаве а да нас уз то обмањује; инако ће се такав принцип свакад појављивати плодан у научним истраживањима. Потад ће нам експеримент учинити олакшицу, да предузмемо и надаље проширивање таква принципа, ако се он такву поступку не би непосредно противио.

За овим Poinsaré чини поређење разних теоретичарских погледа, у погледу на физику и механизам, и у томе излагању износи своје погледе, који необично много доприносе правилноме схватању у науци.

II. Физика и механизам. — Многи теоретичари — управо већина, уз необично велику склоност, непрекидно се лађају објашњења која потичу из механике или динамике. Неки су од њих задовољни, ако, уз све друге појаве, буду бар начисто с кретањем молекула, који се узајамно привлаче по одређеним законима. Други иду даље и траже више; они би хтели да отклоне привлачне силе, које делају у одстојањима; њихови молекули требали би да се држе праволинејних путева и могли би зар бити скренути с таква пута само каквим ударом или контактом. По некима, пак, другим, као нпр. Hertz-у, треба и силе одбацити, — међутим замишљају њихове молекуле онако исто геометријски повезане један с другим, као што бисмо увезали хрпу дрвена пружа неком металском кариком; судећи по томе, они би, дакле, хтели — да динамику доведу до неке врсте кинематике.¹

На такве маштаве покушаје, Poinsaré укратко вели: сви би хтели да присиле природу, да се укалупи у неки одређени облик, и без таква облика не би се могло да задовољи њихово схватање. Он управо сумња, да ли ће природа бити тако прилагодна томе њихову схватању?

То питање, вели, могло би се зар донекле расправити правилним путем на основи Maxwell-ове теорије, у што се на овоме месту нећемо упуштати.

¹ Hertz-ова је замисао врло слична с конструкцијом „динамичких модела“ извесних материјалних система; сваки такав систем може бити престављен на бескрајно многе начина, помоћу нарочитих модела. Тако исто и друге физичке појаве могли бисмо учинити прегледним каквим механичким моделима. У овоме питању необично су интересна Boltzmann-ова предавања о Maxwell-овој теорији електричне и светлости, Лајпциг 1091/93. —

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Сврх тога, утубимо добро, не треба да се задовољимо обичном материјом, оном, дакле, која утиче само на наша чула и чија кретања можемо непосредно посматрати. У такоме случају или ћемо претпоставити, да је ова обична материја састављена из атома, чија су нам унутрашња кретања скривена, док је нашим чулима досежна само промена места укупне целине; или ћемо открити ма какву неку тако осетљиву флуиду, која је под називом *етара*, или неким другим називом, још од искона играла у физичким теоријама неку тако велику улогу.

Често пута видимо, вели Poincaré, да неки научници иду још даље — и сматрају етар као цигло једну материју, управо као праматерију или још више — као неку праву, *стварну материју*. Други, пак, што присебније мисле, које бисмо могли назвати умеренијим, — сматрају обичну материју као кондензовани, згуснути етар, што се, најпосле, још може лако схватати; неки опет истичу значај обичне или просте материје — још ниже и у томе виде само геометријско место етарових сингуларитета. Тако је нпр., по мишљењу учена лорда Кеевин-а, оно, што ми називамо *материјом*, само место оне тачке, у којој је постао етар попут виорастих кретања; по Riemann-у, то би било место оне тачке, у којој се етар непрестано уништава. По другима, новијим ауторима, нпр. по Wicbert-у и Lagroх-у, било би место оне тачке, у којој је етар подвргнут некој врсти торзије, посве необичне особине.¹

Кад бисмо, вели Poincaré, усвојили ма који од ових погледа, морали би се упитати: С каквим се правом они распростиру на етар, под изговором, да је то права материја, механичке особине, које су посматране само на обичној материји која је опет, као што је напред речено, само лажна?

На ово се питање надовезује Poincaré необично јаким наредним аргументима:

Старе флуиде, као што су топлотна материја, електрина итп., морале су, вели, битисати, кад је било примећено — да се топлота не може уништити. Но оне су морале бити напуштене и из других побуда. Чим смо их материјалисали, одмах је, тако рећи, истакнута њихова индивидуалност, и одвојили смо их једну од друге дубоком провалом. Али и поврх тога, морамо ипак пристати, да ову провалу понова испунимо и поравнимо, — чим живље запазимо осећање за јединство у природи, и кад упознамо ближа сродства која спајају њихове делове. Докле су стари физичари делади на увећавању броја

¹ J. J. Thomson, On the motion of vortex rings. London 1883 H. Poincaré, Théorie des tourbillons, Paris 1.93. —

флуида, стварали су не само нека бића или предмете без права или управо разлога на то, него су и уништавали стварну везу средства.

Није довољно само захтевати од неке теорије, да не утврђује никакве лажне односе; напротив, — она не сме ни да баца у засенак или да прикрива праве, стварно постојеће односе.

Одиста, постоји ли, дакле, наш етар? Познато нам је на чему је засновано веровање у етар. Ако светлост неке удаљене звезде потребује више година да до нас односно наше планете доспе, неће то зар зависити од саме звезде а још мање од наше Земље, него ће бити у вези с ма каквим материјалним преносачем поменуте светлости.

Такву замисао, вели Poinsagé, можемо изразити и у некој више математичкој и више апстрактној форми. Све што бисмо у томе смислу утврдили, биле би промене што их трпе материјални молекули; нпр. запажамо, да се наше фотографске плочице промењују под упливом појава, чија је позорница била пре тога више година бело усијана маса неке звезде. Али стање посматранога система данас управо зависи — само од његова стања у некоме непосредно претходећем времену; такав систем, могао би се, дакле, подвести некој извесној диференцијалној једначини. Кад не бисмо веровали у постојање етара, онда, напротив, материјално стање васионе, не само што не би зависило од непосредно претходећих стања, него и од других, много старијих, стања; такав систем могли бисмо подвести под једначине између коначних, завршних диференција. Само да бисмо избегли ову отежицу општих закона механике, — пронашли смо на тај рачун — етар.

На то одлучно веровање, принудила нас је потреба, да онај привидно празан простор између планета, испунимо етаром, али никако не и да пустимо етар, да продира у унутрашњост материјалне медије. Fizeau, својим експериментом, иде још даље. Попут интерференцисања зракова, које могу пропуштати усколебани ваздух или усколебана вода, изгледа, као да нам овај његов експеримент показује две различите медије, које узајамно једна у другу продиру и, у погледу једне на другу, поврх тога трпе релативне промене места. На томе основу, могли бисмо зар уобразити, да нам у такој прилици, и у другој згоднијој, може поћи за руком — да етар једновремено додирнемо прстима.¹

Но могу се и поред тога измишљати други експерименти, који нам могу довести етар у још ближи домах. Претпоставимо, да Newton-ов принцип о једнакости дејства и противдејства — није више исправан, ако бисмо га самог применили на материју, и да је ово становиште утврђено у науци. Геометријска сума свију сила које надиру на све материјалне молекуле, не би потад била равна нули. Ако не-

¹ Овај Fizeau-ов оглед датира се још од 1859 г. Њега су доцније, у много већој опсежности, поновили Michelson и Morbu: American Journal of science, 1886. —

ћемо из основа да мењамо целу механику, морамо онда усвојити етар, да бисмо оно дејство које као да трпи материја, понова изравнали са противдејством материје.

Или, још згодније, преставимо, да смо запазили: да оптичке или електричке појаве могу бити упливисане попут Земљина кретања. Онда бисмо морали доћи до закључка, да нам те појаве могу открити, не само релативна кретања материјалних тела, него и она кретања која нам се чине апсолутним. Потребно је да постоји неки етар, с којим би та, тако названа, апсолутна кретања, у погледу на неки празан простор, постојала не само у променама места, него и у погледу на ма какве друге конкретне предмете.

На такво схватање Poincaré истиче интересно питање и на њ одмах одговара својом необично јаком логиком.

Да ли ће се, вели, некад до тога доћи? Ми се томе не надамо, и одмах ћемо рећи — зашто; но, ипак, то надање није посве илузорно, неки научници бар и данас у то верују.

Ако би нпр. Lorentz-ова¹ теорија била исправна, онда се Newton-ово начело не би могло само по себи применити на материју и отуд истичућа погодба биће, вероватно, приступна експерименталном испитивању.

С друге, пак, стране беху учињена истраживања о утицају Земљина кретања. На овоме путу научних испитивања, свакад су се показали негативни резултати; али и поврх тога можемо ишчекивати, да ће се, попут тачних стварних метода, моћи доћи и до позитивних резултата².

Poincaré мисли, да је такво надање посве илузорно; тако исто, вели, било би чудновато, ако бисмо хтели да утврдимо, да ће нам такав успех ма одкуд открити неки нови свет.

Необично интересовање буде у читаоца Poincaré-ови погледи на савремено стање физичке науке, које наредно износимо.

III. Савремено стање наше науке. — У историји развитка физике, разликују се две супротне тенденције. С једне стране беху сваки час откривене нове везе између објеката, који су свакад привидно изгледали да ће остати подвојени; растурени или у гомиле раз-

¹ По Lorentz-овој теорији, струје водље требале би да буду у самој ствари конвекционе струје: електрина би била нераздвајно скопчана с неким извесним материјалним делићима, који су названи *електронима*; њихово кретање кроз унутрашњост тела, производило би Волтине струје, и разлика између водља и неводља састојала би се у томе, што би неки електрони могли продирати, док би други учинили да се задрже или спрече кретања електрона.

² У извештајима ових разноврсних покушаја, највише се истиче Lorentz и Larmor а нарочито H. Poincaré у своме делу *Electricité et Optique*.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

бадани факти, престали су бити један другоме туђини; они се непрекидно све више и више реде и сређују у једну огромну, импозантну зграду. Наука на свакоме кораку својега развитка и напредовања стално и непоколебано тежи јединству и једностручности, и у томе правцу, видимо да корача напред својој крајњој мети.

С друге стране, сваки дан нам открива посматрање нове појаве; али оне морају дуго чекати док им се одреди место у поменутој згради, и мораће се зар понекад неки кут у њој и порушити, — само да им се учини достојно место. Шта више, у познатим појавама, камо нам наши груби чулни органи донекле показиваху једноликост или једностручност, сада примећавамо појединости које из дана у дан постају све разноврсније; шта смо пређе држали за просто, сада се испољује као сложено, компликовано, — па и сама наука привидно нагиње ка многостручности и компликованости.

На овоме месту Poinsagé застаје и чини питање: која ће од ове две тенденције, што засад неизменично триумфишу, најзад победити? Ако, вели, победи прва, — онда је наука могућа; али о томе нам ништа не даје à priori каква доказа или становита уверења, и бојати се, да смо узаман настојали, да природу, против њене воље, принудимо нашем идеалу једнства, те да на томе путу будемо савладани нагло надолазећом поплавом наших нових научних богатства и, сређујући те нове појаве у нашем систему, морати потад бити одлучени, да, пре свега, напустимо свој идеал и на тај начин доведемо науку до тога, — да само региструје поједине успехе из њене области.

Из предњих побуда лако је схватити, да на постављено питање не можемо дати никакав категорички одговор. Све што бисмо могли учинити — то је да науку посматрамо од њена данашњег стања или ступња и поредимо с оним, каква је била јуче. Након овога испитивања можемо без сумње доћи до неког јачег одушевљења.

Пре педесет година гајено је у науци велико надање. Откриће одржавања енергије и њених претварања у друге облике, беше нам учинило наговештај о јединству сила. Показаше нам, да се појаве топлоте могу објаснити молекуларним кретањем. Какве су природе била та кретања — није се знало тачно, али се о томе није ни сумњало, да ће се ускоро знати. У погледу на светлост, изгледаше — да је покушај посве постигнут. У погледу, пак, на електрину, био је учињен незнатан успех. Тада је електрина показивала најближи склад с магнетизмом. Ово беше најзначајнији и најодлучнији корак, који вођаше ка јединству сила. Али како би могла електрина од своје стране ступити у опште јединство, и како би се она могла укљештити у тај универзални механизам? О томе, вели Poinsagé, не беше никаква помисла, никакве идеје. Да се краће изразимо: надања су

се једно за друго надовезивала, текла су бурно, али су ипак била — неодређена.

На шта, дакле, данас видимо од свега тога?

Пре свега видимо први напредак. Сад су већ познати односи електрине и светлости; ове три области: светлост, електрина и магнетизам које су пређе биле одвојене, — сад престављају целину; овај склад, изгледа да је коначно утврђен — да је становит.

Та победа, вели Poincaré, коштала нас је, свакако, неколиких жртава. Оптичке појаве, реде се или убрајају као оређи или особити случаји у електричне појаве; што дуже буду остали изоловани, лакше ће бити да их објаснимо кретањем, за које се држи да је запажено у свима појединостима а то је морало доћи и по себи; али се ипак морало доћи до некога опсежнијег обавештења, које би се, без замуке, могло распрострети на целу електричну област, па да се потад може дословце усвојити.

У томе погледу можемо поуздано рећи, да је Lorentz-ова теорија најплоднија и најиздашнија. Јер она нам објашњује електричне струје помоћу кретања најмањих електричких делића; она је, безпоговорно, та која највише води рачуна о познатим фактима или чињеницама; она је та која истиче на видело највећи број стварних, истинитих односа, од ње ћемо управо имати да задржимо потребне грађе за коначни наенов, конструкцију наше научне зграде. Али, уз то, она има и једну уочљиву грешку: стоји у опреци с Newton-овим принципом о једнакости дејства и против-дејства; шта више, по Lorentz-ову одлучном мишљењу, тај принцип не би могао бити примењен на материју; да би такво начело било истинито, морало би водити рачуна о ономе дејству, што га чини етар на материју а тако исто и против-дејству које обратно чини материја на етар. Но и поред тога, можемо донекле веровати, да се на томе неће застати.

Али ма како било, ипак изгледа, да су помоћу Lorentz-ове теорије Fizeaus-ови резултати о оптици кретних тела, закони нормалне и аномалне дисперсије и апсорпције (распрскавање и упијање) међусобно утегнути неким појасем и с другим особинама етара, који се, без сумње, неће више подерати. Онажамо ону лакост уз коју је нова Zeemann-ова појава¹ нашла већ своје место и, шта више, помогла, да се Faraday-ово магнетско кружење доведе у систему, које се најдрскије одупираше Maxwell-ову настојању; та олакшица довољно утврђује, да Lorentz-ова теорија није никаква увештачена грађевина, која би зар била унапред осуђена раскопавању.

¹ Zeemann-ова појава састоји се у томе, да нека линија у спектру (нпр. линија некога хемијског елемента) буде под утицајем магнета поцепана у две или више линија. Lorentz је ову појаву објаснио теоријски, полазећи од Jona који управо и постају од још простијих облика. Види H. Poincaré *Electricité et Optique*.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB

Lorentz није знао ни за какав други пострек, него да својом теоријом једновремено обухвати целу оптику и целу електродинамику кретних тела; он није имао намеру да да овим појавама механичко објашњење. Larmor је у томе ишао и даље; усвајајући у начелу Lorentz-ову теорију, он јој је, тако рећи, прикаламио Mac-Cullaghs-ове идеје о правцу етарових кретања. По његову мишљењу, брзина етара имала је један исти правац и једну исту величину, као што је има и магнетска сила. Ма како да је овај покушај био оштроуман, ипак се још једнако повлачи грешка Lorentz-ове теорије и остаће навек претежна значаја. По Lorentz-у нисмо могли знати, какве су врсте етарска кретања; благодарећи томе незнању могли смо замишљати или претпоставити ова кретања као таква, која уједначују кретања материје и тиме успостављају једнакост, равномерност између дејства. По Larmor-у, пак, позната су нам данас етарска кретања, и потад можемо утврдити, да је поменуто уједначавање — немогуће.¹

На овом се месту Poincaré најизразитије истиче као противник механичке теорије, у погледу на јединство у природи. Стога, поводом предњих објашњења, истиче питање: Је ли, тиме, вели, речено, да је немогуће неко механичко објашњење, кад су, по моме мишљењу, тако поколебана Larmor-ова настојања? Свакако није ни мислити, да нека појава која је потчињена обадвема принципима — енергији и најмањем дејству, допушта бескрајан број механичких објашњења; такав је случај и с оптичким и електричким појавама.

Међутим, ни то није довољно: да је неко механичко објашњење посве исправно — мора бити просто; у такome случају морамо учинити избор између свију могућих објашњења и, у томе поступку, бити руковођени и неким другим разлозима а не само потребом за тим. Узмимо и тако, али теорију која би нас у своме погледу задовољила и, према томе, могла да послужи и ма чему другоме — још немамо. Треба ли да се око тога препиремо? То би толико исто значило, као да смо заборавили раније претпостављени циљ; механизам није прави, једини циљ, јединство је управо наша главна мета.

Морамо, дакле, умерити своје претерано честољубље; не треба да формулишемо неко механичко објашњење; треба да будемо тиме задовољни, да га можемо увек наћи, кад год бисмо зажелели. У томе смо већ имали успеха; принцип о одржању енергије, био је свакад понова утврђиван; уз то је дошао други принцип, на име онај најмањега дејства, кад бисмо га довели у онакав облик, какав се захтева у физици. И то је издржало све пробе, у колико се ово, у најмању

¹ И по овоме питању находе се врло опсежна објашњења у напред поменутом делу Н. Poincaré, *Electricité et Optique*. —

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

руку, односи на повратне појаве, које одговарају Lagrange-вим једначинама, тј. општим законима механике.

Неповратне појаве много су јогунастије. Но, и оне се могу сређивати по одређену начину и, тако рећи, нагињу јединству; на њих је бадио потпунију светлост Carnot-ов принцип. Термодинамика беше се дуго време искључно бавила изучавањем ширења тела и мењањем њихових стања. Али од некога времена — постала је одлучнија и одважнија, те је стога и знатно проширила своју област. Њој смо обвезани за теорију галванскога стуба, као и за ону термоелектричних појава; нема управо ни једнога кутића у целој физици који није протумачен Carnot-овим принципом, па, шта више, он се већ почео појављивати и у хемији. Из тога се најбоље види, да свукуд владају једни исти закони; свукуд находимо између разноврсности појава Carnot-ов принцип; свукуд се находи и тај посве апстрактни појам ентропије (Entropie), који је тако исто опсежан, као и појам о енергији и, посве као и он, скрива нешто, што у истини постоји.¹ У почетку се могло мислити, да ће се и зрачна топлота отети испод властитости Carnot-ова принципа, али је у последње време утврђено и с те стране, да је она подлегла томе закону.

Потад су се, вели Poinsagé, отвориле испред нас нове сличности, аналогије, које се често пута могу трагати и до најмањих ситница; Ohms-ова одбојност, отпорност, равна се с растељивошћу течности а хистерезис (Hysteresis) ће бити више сличан трећу чврстих тела. У свакоме случају изгледа, да треће претставља неки тип, на који ће се моћи односити најразноврсније неповратне појаве, и ово је сродство истинито и коренито.

И овим појавама, вели Poinsagé, тражено је узаман неко право механичко објашњење, ма да оне не изгледаху томе подобне. Да бисмо им нашли механичко објашњење, морали бисмо претпоставити да је неповратност само привидна, да су на име елементарне појаве повратне и да подлеже познатој закону динамике. Али елементи су необично многобројни и све се више мешају један с другим, и то тако, да свака разлика у томе изгледа изгубљена пред нашим slabим очима, тј. да све иде привидно унапред истоме циљу, без наде на повратак. Привидна је неповратност, дакле, само неки ефекат закона великих бројева. Само неки необични створ, чија би осећања била бескрајно осетљива (као што је, при Богу, она у замишљена Maxwell-ова демона), могао би зар одржити ово онако неразмршљиво калупче или га некако довести у његов саставни поредак, и нагнати васионски систем — да се врати своме почетку.

¹ У питању примене термодинамике, упућујемо читаоце на Nernst-ову теорију ску, нарочито физичку хемију, као и на J. J. Thomson-ово дело: Applications of dynamics to physics and chemistry, London 1888. —

То схватање, које се управо наслања на кинетичку теорију гасова, стало је огромних напора и напоследак се у свему показало као неплодно: али зар и може бити могућно. Овде није место да истражујемо, да ли нас оно води порицањима и да ли се може измрити с правим стањем ствари.

На овоме месту скренућемо пажњу читалаца на Gouy-ове ориџиналне идеје о Brown-ову кретању. По овоме научнику, то је необично кретање управо исклизнуло испред Carnot-ова принципа; делићи, што их он ставља у покрет, имали би да буду знатно мањи од чворова у поменуту замршеном клаупчету; они би, дакле, били кадри, да ове чворове одмрсе и да потад нагоне васионску систему, да се врати на своје првашње путеве и у своје првашње стање. Из оваква објашњења не бисмо зар могли на ништа друго премишљати, но да пред собом гледамо сатанску игру Maxwell-ова демона.¹

У опште кад узмемо, вели Poinsaré, свакад се могу боље класификовати од старине познати закони; али нове појаве захтевају њихово место; већина ових, као што су оне Zeemann-ове, одмах их је нашла.

Али, поврх тога, имамо још и Катодне зраке, X — зраке, H — зраке, уранијумове, радијумове и торијумове зраке.² У њима се огледа неки нови свет, на који, доскора, није нико ни помишљао. Какви су се неочекивани гости само ту скривали!

Нико, вели, не може да предвиди, какво ће место они заузети у науци. Не можемо никако унапред мислити, да ће они ма у чему сметати опште јединство, напротив можемо пре веровати, да ће они још пре усавршити то јединство. С једне стране, изгледају нам те нове зрачне појаве, као да су у некој заједници с појавама луминисценције, — оне не изазивају само флуоресцисање, него се шта више често пута јављају под једним истим погодбама као и ове. С друге стране, тако исто нису несродне узроку, који чини да електричка искра искаче под утицајем љубичасте светлости.

Напоследак, вероватно је, да се у тим појавама запажају праве Јоне, које се, свакако, крећу невероватно већом брзином, него ли у електролитима.

Све је ово још неодређено, вели Poinsaré, али то ће све бити тачније прецизирано и објашњено.

¹ Неодређена кретања најмањих делића можемо подврћи посматрању попут Brown-ових „Ускипталних кретања“; она се јављају приликом суспендовања најмањих делова у течностима и у емулзијама. Да бисмо ове појаве, токорсе, правилније схватили, Maxwell је замислио у пошалици некаква „Демона“, који би, ђоја, био кадар, да одбере, сортира, молекуле по неким законима, попут одвајања једних од других.

² Познато је читаоцима, да је X — зраке открио Röntgen 1895 г.; уранијумове Becquerel, 1896; торијумове Schmidt, 1898, а радијум, с његовим необичним појавама зрачења Curie и његова госпођа, 1900 г. —

Фосфоресцисање и дејство светлости на електричке искре, светлаца, рекли бисмо, да припадају једној одвојитој области науке, коју су научници управо стога и прилично пренебрегли. Сад се већ можемо надати, да ће се ускоро трасирати нови пут, који ће олакшати везе те области с универзалном науком.¹

Данас се у нашој науци не откривају само нове појаве, него се и у онима другим, раније познатим, отварају неочекивани погледи. Природни закони скривају своју необично величаву простоту у слободном етару; али посебно посматрана материја — увек се приказује све компликованија; све што можемо о томе рећи — остаје увек само приближно, па стога и наше формуле захтевају у свакоме тренутку нове чланове.

Али с тим још није преломљен онај оквир, у који су смештени наши општи закони; односи, које смо запазили између привидно простих објеката, још једнако постоје између тих истих објеката, од како смо сазнали њихову компликованост, и само од тога зависи. Истина, постаће и наше једначине све компликованије, и све ће се ближе приближавати ка компликованости природе; али у оним односима који допуштају, да те једначине једну из друге изводимо — није ништа измењено. Једном речи: облик тих једначина — остао је становит.

Да узмемо у пример законе рефлексије. Fresnel их је засновао уз просту и трошну теорију, коју је зар искуство утврдило. Доцније су тачнија истраживања утврдила, да је ово верификовање било само приближно; ова накнадна истраживања показују свукуд трагове елиптичког подарисања. Али користећи се оном помоћи, коју нам је учинила прва приближност, одмах је пронађен и узрок тој неправилности; он је лежао скривен у постојању некаква „прелазног слоја“ на међи између двеју оптички различних медија, и Fresnel-ова је теорија и на даље задржала све што је имала битнога.¹

Али смо принуђени да и о овоме размишљамо: сви ти односи остали би незапажени, да се још у почетку није помишљало о компликованости објеката, који их спајају. Било је још подавно речено: Да је Tycho de Brahe имао био у своје време десет пута тачније инструменте, онда не би било ни Kepler-а ни Newton-а, па уопште ни неке астрономије. Нема горег усуда некој науци, но кад се одвећ доцкан роди, тј. када су помоћна средства или прибори за посматрања већ постали јако усавршени. Данас је такав кобни случај с физичком

¹ Најновија посматрања на зрачењој материји, учинила су понова необичан постицај у интересовању ових и њима подобних истраживања.

¹ О отклањању тешкоћа које су у опрци с Fresnel-овом теоријом рефлексије, уз предвиђање некога „празног слоја“, опширно је писао Н. Poincaré у своме делу, немачкога издања: *Mathematische Theorie des Lichtes*. —

хемијом; њени су оснивачи спречени у примењивању својих теорија с трећим и четвртим децималима, али срећом, те су то све људи јака памћења.

Што више, вели Poinsagé, улазимо у познавање особина материје, уз то и све више запажамо владавину постојаности, становитости. Након научних радова Andrews-а и van der Waal-а почео се водити рачун о начину, по коме се врши прелаз течнога стања у гасолико, и дошло се до уверења — да тај прелаз није пренагљен. Тако исто не постоји никаква провала између течних и чврстих стања, и пре краткога времена могли смо читати у извешћу једнога конгреса научара поред расправа о *чврстини* течности и расправу о *течењу* чврстих тела.¹

Поред такве тенденције може се без сумње сматрати — да је простота посве изгубљена; нека таква појава била би пређе престављена у више правих пруга, линија, данас, пак, треба те праве линије пустити да, помоћу више или мање компликованих курви, пређу једна у другу; у замену за то у великом је добитку јединство.

Напоследак, вели Poinsagé, видимо, да су физички методи освојили и једну нову област а то је — хемија, физичка хемија већ се родила. Она је, истина, још млада, али се већ унапред надамо, да ће нам она допустити да појаве, као што су електролиза, осмоза и кретања јона — спојимо једне с другим.

На овоме месту Poinsagé истиче питање колективна схватања а на име:

Какав бисмо закључак могли извести из овога скраћеног описа?

Судећи по свима објективним факторима остаје неоспорно, да смо се приближили јединству; ово није ишло тако брзо, као што се о томе мислило пре педесет година, свакад се није ишло у напред утврђеним путем; али се, на крају крајева, и уз ту пометњу корачало напред и освојило доста земљишта новим научним истраживањима.

На Илив-дан 1907 год.

¹ Уопштавањем Mariott-ова закона, најпре је пошло за руком van der Waal-у, да математ. формулише прелаз из гаснога стања у течно: Die Kontinuität des gasförmigen und flüssigen Zustandes. Leipzig. О течењу чврстих тела види: Schwedoff-а, La rigidité des fluides и Spring-ову расправу: Propriétés des solides sous pression; duffusion de la matière des solides, објављену на Конгресу научника у Паризу 1900 г.

² Види Nernst-ову: Theoretische Chemie и W. Voigt-ову: Theoretische Physik. —

УТИЦАЈ ЛЕКТИРЕ НА ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ ЧУВЕНИХ ПИСАЦА

— Ив. Теонтистов. —

С руског превела Јосара Цветковићева

(Свршетак)

IV.

Живот једне такве средине пролази или у потпуној празнини — у вишим круговима, што је случај детињства *Пушкинова* и *Толстојева*; или у вечитој борби за насушни хлеб, — у круговима нижим, што видимо код *Решетњикова* или *Андерсена* (узимам најјаче примере). Има ли ту моралне могућности с једне, или доста времена с друге стране, да се помишља и на предмете изнад егоистичних интереса средине? Али, ево, рађа се дете с печатом дара и генија. Сва његова чуда и иначе примају утиске од свега што га окружава; у њему се, већ и са рођењем, налазе клице за боље егзистирање, и погодбе за њих срећно су дате у самом његовом бићу, ма да оно може да буде физички и слабо. У такоме детету пре времена се пробуђују неке нејасне тежње, али их околина не разуме; дете им нигде не налази никаква одзива; напротив, ограниченост и простота даве га у својим челичним стегاما; његови га воле, истина, и не желе му злу судбину, али га даве. Такви се факти виде из биографије *Кољцова*, *Никитина*, *Решетњикова* и *Андерсена*. На пример, Андерсенова мати је веровала да јој је син рођен за кројача, јер је врло вешто умео да шије одело за марионете у свом позоришту (с луткама), у којем је он опет, давао комаде Холбергове и Шекспирове. Никитин, као младић, после семинара је хтео, с очевим пристанком, да пређе на универзитет; али се мати одлучно томе успротивила и на коленима је молила мужа да не шаље сина у туђи град, и уверавала га да сина треба женити и наместити за тезгом.

Талант или геније огледа да се бори, — неједнака борба! И њему самом још нејасне тежње или се ућуткавају, или се ремете и повијају, али не налазе потпун излаз. Али сад долази књига и говори својим, често звучним, пријатним по облику, за уво умиљатим, језиком о другом животу који никако не личи на околни свет простих и незнатих тежња. Али сад већ није страшно за човека: под притиском ипак може да дигне главу, и ако се и не противи активно он ћути, док међугим у глави му sazревају мисли, побуде, планови, и то увек у разлазу са уским егоистичним тежњама онога што је око њега. Подмеси и увреде блаже се и залечују утехом коју даје књига цртајући стање и положај налик на његов, али никако не понижљиво него

са ореолом славе. А како су отровни подсмеси и како су увреде су-
рове и грке! Ево да видите младића, којег су васпитала и образо-
вала дела Бељинскога, Пушкина, Ђермонтова и д-р. Душа необично
осетљива и пријемљива, најчистији снови, младић убивен увредљивом
глупошћу њему најближих људи. Да би спасао пропала оца, који се
одао и пићу, он уочи великих празника излази на трг да продаје
воштане свеће, а гомила собом задовољних трговчића смеје му се
грохотом: „А! видите, видите, долази нам онај учени! Ено тамо седи
за тезгом, студенат, његово благородство, к'о да је мужик као и ми!“
Познали сте овде *Никитина*? После тога мора да буде покућар у свом
сопственом склоништу, и полази му за руком да уђе у вољу извош-
чицима, — али шта га је то све стало? „Срце ми се цепало од жа-
лости због јадних и прљавих сцена“, пише он о том добу, „али са
мало више добре воље успео сам да сачувам своју душу. Чим добијем
слободна времена склањам се гдегод у крајичак свога дома. Ту сам
се упознавао с оним што чини понос човечанства, ту сам стављао на
хартију скромни стих који ми је са срца долазио“. А ево да видите
малог Андерсена. Он лагано иде улицом, сањалачки, полузатворених
очију; глава му пуна ликова из Шекспирових, а и његових драма
још неуких производа. На једанпут иза угла искрсне гомила деце и
подсмешљиво виче за њиме: „Сочинитељ, сочинитељ комедија!“ А он
бежи, крије се и — плаче. Али и поред свакојаких увреда и пакости,
нешто ипак живи у њему, нешто га ипак све унапред гура; он по-
реди своју судбину са судбином великих људи у књигама које је про-
читао, и долази до закључака да *прво треба осетити много непријатности,*
а после се добија слава. Како сам вели, савлађује га нека необична
тежња, нешто га привлачи, — шта? Он плаче, мучи матер неутољив-
вим молбама да га пусти у Копенхаген, а кад га она пита шта ће
тамо да ради, одговара: „хоћу да се прославим!“ и прича јој све
што је читао о великим људима.

По некад онај који дететом управља сам одабира књиге или шта
више буди му и љубав према књизи, али није толико образован и
увиђаван да може сам оценити све последице такога рада. То је тако
било са *Н. Пољским, Пушкином, Никитином и Доброљубовим.* И у том
случају најпре долази књига, она развија почетничку делатност, про-
буђену свест помаже и снажи да иде даље путем, којим већ не могу
ићи први управљачи даровита детета.

А школа? Примере које сам прикупио још једанпут потврђују
тај жалосни факат, да је школа у већини случајева тако исто једна
опасна спречица у развијању одабраних природа, које су предмет
ових испитивања. И њена је улога дакле, рђава. Сви ови генији или
таленти развијају се не само мимо утицаја школе, него шта више и
насупротив њену утицају. И сву своју младу снагу они троше на же-

стоко опираће томе утицају. Бива да су они по изгледу по сво добри ученици, а у ствари су свим својим бићем туђи школи. Од раног детињства па до младости о њима се и код куће и у школи мисли да су ограничени, нерадни или неваљали; и тек пошто се прославе ми почињемо копкати по својим успоменама и износимо на видик сећања на шале, дрскости или леност тих генија и талената и — уживамо; али се, при свем том, ипак не научимо памети. Да ли су многи у школи, по сили њених смерова, а не случајно, стекли одобравање и повлађивање својим индивидуалним тежњама, у овом случају литерарним? Таквих је мало: *Карамзин* — у пансиону професора Шадена, *Бабушков* — у Жакиновљевој, *Гончаров* у пансиону једнога свештеника, *Бермонтов* и *Жуковски* — у универзитетском пансиону за племиће, у Москви, испод чијега крова су изишли још неколико наших литерарних и друштвених делатника, — и то је готово све.

Слична факта и нехотице приморавају да се промисли: да ли нивелисање разнородних личности, на што се и своди сав школски задатак, вреди наших напора и нашег новца, кад је то уједначавање за многе и многе само извор бола, суза, зла и огорчења; и кад бољи људи прођу кроз школу без њена утицаја и то, шта више, сматрају као своју срећу? Проучавање сличних факата излази на то, да задатак школе није у нивелирању него у развијању индивидуалности, није у дресирању него у буђењу духа и његових најскривенијих ако се да рећи, појава.

V,

Враћајући се чисто практичним питањима, шта деца читају и како, ја ћу да нађем везу тих питања са мишљењем Бељинскога о дечјој књижевности.

1. Наоружан да ратује противу дечје страсти за читањем, особито прерано, Бељински је судио а priori. Он мисли да таква страст ремети равнотежу душевних моћи и смета њихову правилну развићу; учење — ето шта он узима као баланс за одржавање равнотеже, као лек противу болести. Али кад тако говори он заборавља и индивидуалне тежње, у нашем случају литерарне, које се не могу задовољити само науком, знањима, не само у детињству него ни доцније. Многи књижевници, између којих неки чине епоху у умном животу целог друштва, сме се рећи добили су само литерарно образовање ка да су учили школе. Такви су: *Жуковски*, *Делвиг*, *Пушкин*, *Гогољ*, *Бељински*, *Бермонтов*, *Никитин*, *Помјаловски*, *Андерсен*. Неки, опет, нису ни добили какво систематско образовање, и за своје образовање имају да захвале једино књигама. Такви су: *Крилов*, *Н. Пољевој*, *Кољцов*, *Русо*, *Дикенс*. Бељински препоручује систематско образовање као супротно дејство противу тежње за читањем а заборавља да школа,

како у његово тако и у садашње доба, по самој својој основној идеји има то својство да противу себе саме оружа даровиту или генијалну природу; и, ако је и погодна, она је то само за природе просте. У речима писаца најразнороднијих по карактеру, образовању и тежњама, има врло дубоке истине. „Васпитањем дати детету све оно што му ми желимо дати сматрам само као ласкаву самообману... Није ми жао што сам био дете у оно време кад још нису била позната „Фреблова забавишта“ (Пирогов). „Можда је још и најбоље то што Пушкин није пао у руке каквом ученом педагогу, који би намислио да га васпита по каквој једноставној теорији“ (Стојунин). „Читање пре него икакво предавање развило је у Херцена урођену способност за учење језика и упознало га са општим образовањем његова времена“ (Т. Паскова). „Знање се може добити и другим путем а не обичним похођењем школе од детињства“. (Андерсен). *А. Хумболт* каже о себи: „Било ми је осамнаест година а нисам знао ништа. Ни моји учитељи нису очекивали да од мене изиђе што добро, — а изашло је. Да сам потпао под власт садашњег начина образовања пропао бих и телесно и душевно.“ А шта је пробудило његов успавани дух? Читање „Робинсона“...

Овако много говорим о дечјој љубави према читању, о значају литерарнога образовања које се при садашњим условима не може заменити систематичним школским, — стога што о тој ствари у питању о дечјој лектури има највише предрасуда које овлађују и тако јаким умовима као што је на пример Бељински. Школа ће тек онда доносити несумњивих користи кад она буде имала девизу *не само знање него и индивидуалност*.

2. Бељински потпуно пориче вредност бајака. То се објашњава оном његовом тежњом да се дете уводи у знања и науке. Унеколико се можемо и сложити с њиме, тим пре, што се многа деца срећно мимоиђу са бајкама, као нпр. *Н. Полевој, И. Тургенев, Доброљубов, Д. Писарев, Русо*. Али бајкама приписивати онаки утицај на духове, како то чини Бељински, нема доста основа; то постаје јасно кад се разгледају биографије *Гетеа, Ауроре Дидван, Андерсена, Дикенса, С. Аксакова, Пушкина, Гогоља, Пирогова, Т. Паскове*. Али ваља се с њиме потпуно сложити у мишљењу, да се из дечје лектуре одлучно искључе бајке и каже, у којима се одржава одавно преживели сваки смисао веровања у ђаволе, духове, вештице, вешце, вампире итд. осим ако су такве бајке хумористичне. Ваља их искључити без премисљања, јер оне чине тежак, убитачан утисак, који понекад остаје у човеку кроз цели живот. *С. Аксаков* се сећа с љубављу с Шехеразадиних прича и бајака кључарке Пелагије, али памти и то, да је први страх осетио из дадињиних прича о бауку, духовима и мртвацима, и почео се плашити мрака. *Фонвизин* каже: „Из Димитријевске у наше село

ове дени мужик Федор Суратов причаше нам неке бајке и тако ме застрашио мртвацима и помрчином да ја и дан-данас нерадо остајем сам у мраку.“ Исти такав пример утицаја детињскога страха кроз цели живот имамо и у *Шарлоти Бронте* (Корер-Бел).

3. Бељински почетак читања и уопште учења не ставља пре седме године. И опет суди а priori. Из факата које сам проучио види се да деца врло често чак и не памте како су научила читати, и каткад памте себе тек откако су почела седети за књигом. Тако *Фонвизин*, *С. Аксаков*, *Н. Пољевој*, *Т. Пасек*, *Русо*. Није реткост да су научила читати још у четвртој години: *Державин*, *Фонвизин*, *Лесинг*, *Волтер*, *Дидван*. Према томе, дете се може учити читању и пре уобичајеног времена, само ако за то не буде никаквих сметња с његове стране, јер нека деца постижу то врло тешко (*Жуковски*). Али ту, очевидно, много зависи од начина. Закључак који дају факта освећују се и закључком правога педагога: „Рано обучавање у читању и писању сматрам као неизоставну ствар за културно друштво“ (*Пирогов*).

4. Бељински скреће пажњу на књиге налик на неку врсту јестаственичких атлаза у којима су слике главно; на путописе, описе земаља и народа; на историју и биографију; на класична дела, као што је *Корнелије Непот*, *Салустије*, *Плутарх*; на басне, *Робинзона*, *Одисеју*, *Илијаду*, и др. Да то буду децје прве књиге. Његово мишљење се потврђује много пута и фактима који су овде поменути, у примерима: *С. Аксаков*, *Н. Пољевој*, *Пушкин*, *Гончаров*, *Дикенс*, *Фрајлиграт*, *Русо* и др. *Гете* је врло рано (до девете или десете године) прочитао између осталих књига и ове: „*Метаморфозе*“ *Овидијеве*, „*Илијаду*“, *Виргилијеву „Енеиду“*, *Фенелонова „Телемака“*, „*Робинзона*“, *Ансонова „Путовања*“ и др.

5. И његово мишљење о специјалној децјој књижевности, да није потребна и да се њено постојање не може ничим оправдати, — има такође много стварне основе. Из материјала који имам за овај чланак, могу поменути само ове децје књиге: у *Аксакова „Огледало врлине“*, „*Бетское чтение*“, „*Дечју библиотеку*“ од *Камнеа*; у *Беланскога — „Дечју радост*“ од *Карамзина*; у *Пирогова — „Позорница васељене“*, „*Златно огледало за децу*“, „*Дечји врт*“, „*Бетское чтение*“, *Коцебуове „Приповетке“*, у *Гончарова — Беркенове „Приче“*; у *Т. Пасекове — „Златно огледало*“, *Камнеова „Дечја библиотека“*, „*Приче мојој кћери*“ од *Була*. И то је све! Озбиљно се може говорити само о трима између ових књига: о „*Бетском чтенију*“, „*Дечјој радости*“ „*Дечјој библиотеци*“. По снази утисака које су произвеле на децу прво место заузима „*Бетское чтение*.“

Поменуо сам какве је утиске та књига учинила на *Аксакова*; а ево шта каже и *Пирогов*: „Ја сам већ казао,“ стоји тако у његовим белешкама из посмртне заоставштине, „како сам лако и готово игра-

јући се научно да читам; а после ми је читање дечјих књига била права сласт. Сећам се како сам усхићено чекао очеве поклоне: „Позорница васељене“, „Златно огледало за децу“, „Дечји врт“, „Шилпајеве и Езопове басне“, све са сликама. Читао и читао понеколико пута и све с апетитом као посласнице. Али ме највише забављао „Бетскоо чтение“ Карамзиново у десет, дванаест свезака. Славна, дивна књига. Шта ту нема! И дијалога и драма и бајака — дивота! Дивота, јер за мене још дете од седам, осам година, беше врло примамљиво познанство са „Алфонсом и Далиндом или чудима природе“, са уваженом госпођом Доброљубовом, са чича Јаковом и његовим црним петлом, који је издао крадљивца и варалицу Подшивалова; и то тако примамљиво и тако дражесно да се те фиктивне личности нису ни после шесет година изгладиле из моје памети. Не сећам се потанкости али опште црте тих прича, ванредно пријатне и занимљиве, остале су ми и до данас у успомени. Неколико година доцније прочитао сам „Дон Кихота“ у скраћеном преводу са француског; сећам се још да нам га је и отац читао, као и неизбежнога „Робинзона“ и „Волшебне приче“; али ефекат од свих тих дечјих књига не да се ни поредити са оним од „Бетскога чтенија“: и ту књигу коју ми је отац дао о новој години сматрам и данас као најлепши поклон у мом веку“.

Ово је врло јако, и кад бих ја био обожавалац специјалне дечје књижевности ја бих ово место цитирао у корист њену. Али треба побоље видети какво је то „Бетское чтение“. Прво издавач и уредник био је такав један знатан просветник као што је Н. И. Новиков, а највреднији сарадник Н. М. Карамзин.¹ Друго, „Бетское чтение“ доживело је нечувени успех и пет издања. Читала су га, пазите, не само деца него и одрасли; на ове потоње имало је значајан утицај. То дакле, говорећи искрено, није била дечја књига, него популарно издање, које је имало у погледу не само децу, него сву читалачку публику, или бар је на то изишло. Одиста, ни ја, разгледајући „Чтение“ ради овога свог посла, нисам се могао одвојити од њега и забављао сам се њиме више часова док нисам све прегледао, а делимиче понешто и прочитао.

Нешто мало осећајно и нешто мало реторично у описима природе, али уопште нешто здраво и опсењиво. „Преписка између оца и сина“ чини да се и нехотице осмехнете на неколико места пуних несумњиве комике и мимо тога што је изабрани предмет преписке врло озбиљан. Објашњења изведена у облику разговора израђена су

¹ О Карамзину и другим писцима као сарадницима „Бет, чт.“, као и уопште о самом издању видети опширније у мом чланку: Из историје дечје журналистике у Русији. I. Бетское чтение за ум и срце. Воспит. и облч. 1887).

WWW.UNILIB.RS

такo умешно да се могу читати с пријатношћу. И уопште тако, из „Бетскога читенија“ скроз пробија врло озбиљно држање према маломе читаоцу, као и гледање на његове интелектуалне способности, као и узвишен смер и задатак, тако, да је ова књига одиста једна врло лепа појава у историји наше књижевности, и има своје вредности још и данас, ако се изузму нетачности у научним написима, али које су у оно време, према ондашњем стању наука, важиле. Колико је та стара књига тако рећи жива, савремена, може доказати и та околност што се неки приређивачи децјих књига и дан-дањи користе њеним градивом, понекад готово без икаквих измена. Тако нпр. у много растуреној и најпопуларнијој књизи Паулсоновој налазимо ове написе из „Чтенија“: четири годишња времена, три златне рибице, племенита кћи, о шећеру, умети живети дуго, здраво и весело, два радника, непослушна мувица, прича о старом вуку, најлепши украс материн, две младе јабуке.

Имам смелости да мислим, да „Бетское Чтение“ Карамзиново није специјално децја књига, како се то обично узима, особито данас, него књига подједнако приступачна свакоме узрасту и стању. Најомиљенија је књига готово све деце „Робинзон“ — роман, написан за одрасле; „Дон-Кихот“ — исто тако. Из доста многобројних овде наведених факата види се, да деца ове категорије, коју проучавам, ни у најранијем детињству не осећају потребу за нарочитом, специјалном, децјом књижевношћу и користе се књижевношћу за одрасле.

6. Бељински је доба од 12—14 година означио као време у којем се почиње читање романа и у опште књижевних производа, али то је сувише извештачено. То време може да буде и млађе, као што је то случај код *И. Димитријева, Карамзина, С. Аксакова, Н. Пољевога, Пушкина, Гончарова, Херцена, Бајрона, Дикенса, Гетеа, Русоа*. Такво превремено читање не само романа него и философских написа (*Пушкин, Русо*), како то признају сами писци и њихови биографи, није рђаво утицало ни њих, него напротив оплемењивало њихове тежње давало подстрека њиховом умном развијању. Да наведем неколико нових, још очитијих примера. „Још док сам био у првом пансиону (где сам предат у осмој години)“, вели И. Димитријев у својим успоменама, „ја сам увелико прочитао „Хиљаду и једну ноћ“, шаљиве приповетке“ Скаронове, „Путовања Робинсона Круса“, „Жил Блаза де Сантилана“, „Догађаје Маркиза Г****“. Читање романа није имало штетног утицаја на моју моралност. Шта више смем рећи романи су за ме били антипод свему ниском и рђавом. „Клевландова путовања“, „Догађаји маркиза Г****“ узвишавали су ми душу. Добри примери су ме освојили и радо бих се угледао на њих.“ Халахов каже о *Карамзину*: значајну епоху у развићу његове осећајности чинило је читање романа. Те романе помиње Карамзин у „Витезу нашега времена“.

то су „Селим и Домасина, афричка приповетка“, „Даира, источна приповетка“, „Нестална фортуна или Мирамондови походи“, „Историја лорда Н.“ У њима, уз вешто смишљену фабулу и фантастичности места и времена радње, појаве живота остветљаване су сентиментализмом, али општи морални тон био је узвишен. Лако је замислити како су они утицали на осмогодишње дете с осетљивом и нежном душом! „У свима тим романима“, наводи он самога Карамзина, „јунаци и јунакиње, и поред многих судбоносних искушења, остају увек морални, сви зликовци цртају се црним бојама; први напослетку славе победу, други свршавају рђаво и нестаје их као прах. У његовој (Карамзиновој) нежној души, неопазно али неизгладљиво, уписало се као последица тога тона у романима: „и тако, доброта и врлина једно је исто! и тако, зло је ружно и одвратно! и тако, племенити свакад побеђују а зли пропадају! Да је такво осећање и у животу спасавно, и колико је оно спасавно, и да служи као чврст ослонац за добро, и колико служи — нема потребе доказивати“. С. Аксаков је до осме године прочитао: „Живот енглескога философа Клевеланда, „Кадм и Хермонија“, „Полидор, син Кадмов и Хармонијин“, „Нума или цветни Рим“ (све три од Херсакова), „Арфаксад, каддејска приповетка“, „Моје доколице“ и „Аониди“ (обе од Карамзина), и делимице „Алкивијад“, „Гроф Валмонт, или заблуда разума“, и „Памћења достојан живот Кларисе Харлове“. „Дуго после тога“, пише Аксаков о овим потоњим књигама, „дала ми се прилика да те књиге прочитам до краја, али поједини одломци из њих (читао их је кријомице) тако су дубоко запали у моју душу, да ја нисам престајао мислити на те књиге, и тек сам се онда смирио кад сам их прочитао“. Н. Пољевој до десете године је прочитао романе Ричардсонове, Жанлисове и Дикре-Дименилове; Гончаров до дванаесте дела Нахимовљова, Фонвизинова, Расинова, Тасова, Фенелонова „Телемака“, Ратклифове романе и др. Т. Пасек вели о Хериену како је за ово десето годишње енергично дете „сва атмосфера њихове куће била врло тешка... Олакшицу својој невољи и досади налазио је мали Саша у књигама. У доњем спрату кутњем налазила се библиотека снабдевана већином књигама прошлога века. Књиге су у гомилама и хрпама биле растурене по патосу, Саши је допуштено да гњура по њима до миле воље, само да се има чиме забављати и седети на месту. Први роман који је прочитао, „Лолота и Фанфан“ усхитио га. Лолота беше срећне руке и он се неуморно, без даха упусти у читање романа, путописа, историје, позоришног зборника, до педесет књига. Двадесет пута прочита омиљену му „Фигарову женидбу“. Прочита све што му се допало из те заборављене библиотеке, и преко провизора из апотеке стаде добављивати француске романе, и, наравно, читајући их уносио се у разне јунаке... Што је Саша више одрастао све више је расла у њему и љубав према читању. Читање, пре него свако пре-

даваће, разви му урођену способност за учење језика и упозна га са општим образовањем његова времена. Ово је било врло важно по њега као по будућег писца са једним одличним ауторским стилем и као по човека, у коме ће се појавити један кристализован висок појам о моралном свету. Читање га развијало и тако спасавао његову душевну чистоту, чувало га од порочних примама, од празноће, од егзистичних и сурових прохтева и бунило га противу неједнакости и непоретка у друштвену животу". *Ед. Булвер* у седмој години добије на своје расположење читаву библиотеку, наследство од деде. С неисказаним одушевљењем одаје се будући романсијер на читање, и све што он каже о ономе што је добио од тога читања. „Немам речи да опишем с каквим је осећањем бојазни, радозналости, чуђења и усхићења било узбуркано моје младо срце кад сам приступио у ово мирно склониште (у трезарију, где је био смештен већи део књига), посред великих споменика ума. Чак и сад, сећајући се тога догађаја из многа детињства, осећам како ми срце јаче куца; понова осећам ону радост с којом сам се онда неодређено, бојажљиво, брижљиво старао да одгонетам смисао дугих, непојмљивих реченица и речи, философских изрека и метафора.“ Напослетку његова се пажња зауставља на ове њему приступније књиге: на „Дон Кихоту“, и „Амадису“ и „Краљици чаробници“ од Спенсера. „Нисам бог зна шта појмио из тих фантастичних производа“, вели Булвер, „а још мање стога што моје васпитање и образовање у то доба не беше далеко одмакао, нисам умео ни писати без погрешака; али сам онда, у оном нејасном поимању поетских лепота, налазио несравњено више усаде него ли сада кад те исте писце читам свесније. Мозак ми се испуни свима могућним сазнањима без целине и срећености, савршено недокучљивих моме узрасту и мојој схватљивости; али не сумњам да су се многи од тих атома сазнања, несвесно задржаних и сачуваних у мојој памети много доцније по том обукли у мисли и не једанпут ми учинили лепу услугу“. „Поуздано се може казати једно“, напомиње даље Булвер, „да сам се веома удубио у бездну метафизике, јер сам једном запренастио матер питањем: „је ли, мама да ли ти је понекада тешко што осећаш своју сопствену истоветност?“ „Сопствена истоветност“ — доста смишљен, духовит израз, али мени се чини да сам онда стварно поимао оно што сам хтео рећи. Мати ме погледала с неким страхом и одговорила: „Едуарде, време је да пођеш у школу“. На тај начин превремено читање послужило је као подстрек за умно развијање Булверово и пробудило му радозналост; послужило и као основ за морално развијање, јер му је показало да има нешто узвишеније веће и боље него што је таштина и празнина живота око њега. „Уосталом“, вели Булвер, „морам признати да нисам тек само у књигама налазио, у току свог дугог живота, поучне истине и разгалу душе; по-

дрпао сам из њих сазнања, али још несравњено више сам добио пручавајући људе, њихове слабости и страсти, дубоко укоренење у потајним дубинама и кутовима човечје душе“.

Мислим да је примера доста. Из њих читалац може видети да су књиге, макако се чиниле неподесне за децу, задовољавале њихове потребе и биле им појмљиве, ако и не сасвим а оно свакако у оно мало „атома сазнања“ колико их деца приме; и да су оне полагале чврст камен основац за њихово даље развиће. Излази, да ако се у детету појави једном љубав према читању, нека га нека чита све књиге писане за одрасле. Ако га не интересује оно ће их и само бацити; оне му не могу накалемити ништа рђаво ни ружно, јер тога рђавога и ружнога нема ни у њему самом; из разноврснога штива дете ће само одабрати себи оно што одговара његовој индивидуалности, и његовим индивидуалним склоностима и тежњама. Овде се могу узгред напоменути и производи пијачне књижевности, који могу имати тај оплемењиви утицај и на онији умни ниво једне средине и на неразвијен естетични укус. Тако је *Кољив*, читајући у детињству „Краљевића Бову“, „Јеруслана Лазаревића“ итд. осетио, по речима Бељинскога, вољу да и сам састави тако штогод. Наш је посао да се побринемо о томе, да најбољи производи светке књижевности буду штампани у што јефтинијим издањима, и да се распростране што даље и у средину мало образованих људи; тада ће, са развијањем естетичнога укуса, оне саме собом потиснути пијачне производе.

Још нешто. Кад се говори о дечјем читању дела писаних за одрасле, ту често не може бити речи о стилу који је, како мислим, деци непојмљив. Из факата које сам проучио види се да често баш неразумљиве речи, поред уопште јасне и схватљиве садржине, привлаче децу својом особите врсте музикалношћу или тајанственом лепотом. Најјаснији пример за то имамо у успоменама *И. Димитријева*: „Још у тим годинама (до десете) почео сам се упознавати и с руском поезијом. Мати је волела Сумароковљеве стихове. Врло добро памтим онај моменат кад је она на селу приказивала једну његову песму посвећену Петру Великом. Слушао сам врло пажљиво ма да нисам све разумео, и можда први пут чуо сам онда имена Парис и Аурора, али сећам се да сам само у изговарању речи: златни век, утеха налазио чари, а у стиховима некакву за мене необјашњиву лепоту, драж. хармонију; и после сам више пута молио старијег брата да ми понови те стихове како би их могао иаучити наизуст.“

Ево те запамћене строфе:

„Домикъ, что' при самомъ морѣ, —
Гдѣ Парис въ златой жилѣ вѣкъ,
Собесѣдую Аврорѣ —
Утѣшеніемъ нарекъ.“

VI.

Напоследку ево ме на обали. Ја сам факта проучавао без икаквог уверења унапред, — напротив, под притиском њиховим ја сам морао да изневерим понешто у својим ранијим мишљењима, на пример о бајкама*; без тих факата не бих никад могао доћи до неких својих закључака и навода. Сад, сводећи на једно све што сам казао, имам да завршим, на име, да нама није потребна деčја него свима приступачна књижевност, која би садржавала све што је најбоље у светској књижевности, у коју морају ући и таква издања, која у популарном излагању упознавају масу и са резултатима савремене науке. Све ће то бити и материјал за деçју лектуру. Такво читање, без обзира на привидну несистематичност и недостатак сваке контроле (и једно и друго отклања слободан избор самога детета), — значајно је у многome погледу, и мимо моралног и непосредно васпитнога смисла. Прво, дете се образује градивом које неће изгубити своју вредност у овом или оном смислу, ни кроз цели живот. Друго дете може о књизи које је прочитало да чује суд одраслих, може с њима да разговара о ономе што га из ње или узроком ње интересује, и да га тако покрећу и у својих родитеља и да изазивају осећајно учешће и у њих, јер једне исте књиге хране душу и деце и родитеља. Треће, човек се у детињству упознаје с књижевношћу оцева, и тако се за цео остали живот снабдева утисцима (обично живим и неизгладљивим), који му служе као основица за правилно схватање књижевности новије и за праву историјску оцену старије. Нарочито је то читање важно за будуће критичаре, и управо је такву важност и имало код Бељинскога на пример. А колико супротних, пак, резултата даје недостатак разноврснога и страсног читања у детињству, може се лепо видети на *Д. И. Писареву*: он те страсти није имао, нити су у њему неговани интереси за савремену књижевност, и тиме се врло лако објашњава што он није схватио на пример велики значај Пушкина у руској књижевности, и што је уопште с велике висине посматрао чисто књижевне појаве.

Али како књиге за одрасле нису свакад својом садржином погодне за деçју лектуру, ако на пример опширно и отворено описују љубавне сцене, износе нескривен разврат и уопште порок (мада много шта од тога, као што смо видели, прође код деце без икаквих трајних последица) — то се појавила тежња да се деца отклоне од сличних (еротичних и др.) утисака, да им се да та потребна храна (читање), али у другом облику, без онога што може да помути чистоту невине детиње душе. Одмах се тој тежњи придружила и друга, чисто педагошка: да се књижевношћу дејствује на дете у васпитном циљу, да се спрема за човека бољег од садашњег. И тако деçје књиге имале су *учити* а највише *поучавати* и поправљати своје мале читаоце. Још

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB

нешто је pomoglo да се појави децја књижевност: сва деца не воле да читају, сва деца нису способна да схвате оно што је писано за старије; на их ваља придобити за књигу и тога ради дати им оно за што су дорасла, не пуштајући, наравно, из очију „моралну поуку“.

Тако се, углавном, појавила *специјална децја књижевност*, која је испрва давала великих нада. Али прави књижевници, даровити писци и уметници, нису суделовали у њеном стварању и развијању, осим са врло незнатним изузетком. На крају крајева она је пала у руке људима без уметничких особина и често пута врло необразованих. Убрзо се видело да док општа књижевност напредује, рађа нове таленте, налази нове путове, специјална децја књижевност, напротив, брзо иде уназад а њено име брзо постаје синоним крајње недаровитости и тривијалности у писању. Али је ипак децја књижевност установљена и утврђена. Рођена у Немачкој она се брзо природила у Француској и Енглеској, и затим се раширила по свој осталој Европи. Особито развијање у нас је добила тридесетих и четрдесетих година прошлога века. Веома се свидела нарочито укусу наших дедова који су се питали романима Пол де Кока, Диме оца, Сија, Пола Февала и др. Деде су правично мислили да производи ових, *с њима* савремених писаца нису за децу. И баш у то време појави се на услугу родитељима читава плејада специјалних децјих писаца — Б. Федоров, Ишимов, А. Сонтал и др., људи, с неким изузетком, врло честити и одушевљени добрим намерама, али који у књижевном смислу нису били изнад осредности. (Узгред речено у исто време почео је радити на децјој књижевности и М. Б. Чистјаков).

Отада, и мимо громовите критике Бељинскове, специјална децја књижевност корача непрестано и развија се све једнако у духу индивидуализирања, каква је била у свом почетку. У потоње време добила је још јачу потпору у званичним каталозима ученичких књижица. За извесне сврхе специјална децја књижевност долази као врло подесно средство: ваља младо покољење удалити од таквих утисака и књига, који могу утицати на његове погледе на свет и упутити га на нежељене путеве; стога му се дају нарочите књиге, пошто га не треба сасвим лишити читања које му је битна потреба. У помоћ званичним каталозима стижу и приватни. Ти каталози потанко упознају публику са масом производа специјалне децје књижевности, Тиме су коначно учврстили њену владу — на добро или на зло?

После свега што је овде речено читалац може видети да је ту мало добра... Не, у специјалној децјој књижевности није решење питање о децјој лектури, као што ни у специјалној књижевности за народ није решење питања о лектури народној. И за једно и за друго много је важнија например Суворинова „Јефтина Библиотека“, или да Пушкинова или Љермонтовљева дела постану општа својина.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

„Јефтина Библиотека“ нарочито даје много наде. Остаје само да се пожели мало више смотрености у избору дела. Зашто је нпр. маси било потребно прештампавање дела Марлинскога и Кукољника? Било је сасвим за доста одабрати две три њихове ствари. С друге стране могло би се пожелети да у ту „Библиотеку“ уђу и популарна дела светске књижевности: Дон Кихот, Робинзон, Гуливерова путовања, Том Џонс, Векфилдски свештеник, Квентин Дарвард, Ајванхо, Дон Жуан, Домби и син, Даврд Коперфилд, Крошка Дорит, Трг људске таштине, Џен Ер, Чича Томина колиба, Петар Шлемиа, Жил Блаз, Павле и Виргинија, Емил, Исповест (Русовљева), Волтерове приповетке и романи, бајке Пероове, Андерсенове, Шехеразадине, браће Грима. Тако исто треба прештампати Новаковљево Бетскоје Чтење, одабране стихове Державинове и басне Измајиловљеве. У „Јефтиној Библиотеци“ исто тако преко је потребно наћи написе из свих грана наука, популарно израђене, и то од познатих популаризатора (нпр. Лујис, Шлајден, Хартвиг и др., али са данас неизбежним допунама и изменама у тексту). Тада би она била права *породична* библиотека, из које би сви, ма кога узраста и стања, црпили оно што им годи; тада ће она истински послужити просвећењу рускога народа, и будућа покољења би можда не једанпут по добру помињала име њенога оснивача.

БЕЛЕШКЕ

ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ

Одбор Радикалне Странке за варошицу Паланку да би очувао трајни спомен на свога врсног члана и првака преминулог *Нешу Андрејевића*, бив. олд. абацију и члана општ. суда, уписао је истог за члана добротвора фонда сиромашних ђака у Паланци са улогом од 60 динара.

На дан освећења основне школске зграде код „Саборне цркве“, 23. септембра поклонили су школи: г. *Ана Поповић*, индустријалац олд. један велики часовник, регулатор, а г. *Андрија Риствић*, инжењер, олд. 10 динара за ђачку књижницу.

Г. *Грујица Ацемовић*, учитељ у Београду сећајући се места у коме је више година као учитељ био, поклонио је Трнавској школи пет комада књига укоричена „Зорица“ на поклон одличним ученицима исте школе.

Г. *Страшимир Ј. Лазаревић*, порезник из Куршумије, изволео је поклонити школској књижници основне школе у Грабовници 6 комада књига издање „Српске Књижевне Задруге“.

Г. *Михаило П. Васљевић*, писар среза јадравског и г-ђа *Милева Васљевићка*, бивша учитељица у Боговини окр. тимочког, за успомену на њиховог рано преминулог синчића Момчила — „Мила“, поклонили су 4 комада: „Народне Читанке“ и то: једну означену књижници и остале одличним ученицима ове школе.

Управе школске и овим путем изјављују именованима своју топлу захвалност.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмици. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (Министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писача, враћају.